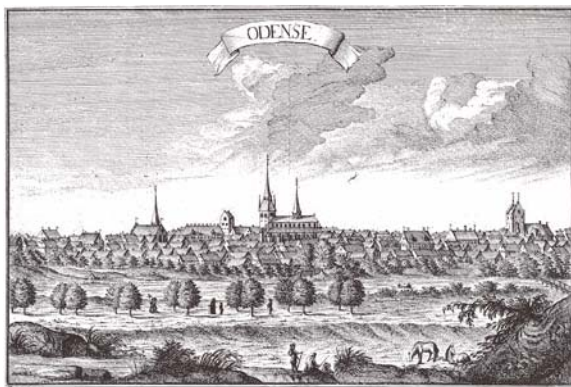

Fynske Antikvarer

Fra et forskerkredsmøde

Red. Janus Møller Jensen

Odense
2005

Mindre Skrifter udgivet af Center for Middelalderstudier ved
Syddansk Universitet, nr. 24

Indholdsfortegnelse

Forord.....	iii
Forkortelser	v
Indledning:	
<i>Janus Møller Jensen</i>	vii
Slægten Bircherod. Et antikvarisk dynasti fra o. 1700	
<i>Birgitte Bøggild Johannsen</i>	1
Cornelius Hamsfort. Humanisten og Sct. Knuds kloster i 1500-tallet	
<i>Tore Nyberg</i>	37
Antikvaren som arkæolog. De fynske antikvarer som arkæologisk kilde	
<i>Jakob Tue Christensen</i>	53
”Sagas yndede og trofast hengivne Søn” – om Lauritz Schebye Vedel Simonsen til Elvedgård, 1780–1858	
<i>Niels Henrik Holmqvist-Larsen</i>	71
Illustrationsliste	??
Liste over bidragydere.....	??
Indeks	??

Forord

Bidragene i denne publikation baserer sig på foredragene fra et forskerkredsmøde med titlen *Fynske Antikvarer* afholdt af Middelaldercentret ved Syddansk Universitet, Odense i april 2005. De udgives hermed i Middelaldercentrets skriftserie Mindre Skrifter (bedre kendt som ”de blå skrifter”), der for fremtiden også vil blive publiceret elektronisk og lægges ud på Middelaldercentrets hjemmeside. Dette nummer i skriftserien er det første der både udkommer elektronisk og på tryk. Det har givet mulighed for at gøre artiklerne tilgængelige inden den endelige publikation går i trykken. Det er altså muligt at henvise til de færdige artikler allerede nu med sidetal og med de bibliografiske oplysninger, der findes på forsiden, som var den trykt. Selvom hele publikationen først er klar til tryk i 2007, vil vi holde fast i udgivelsesåret for denne foreløbige udgivelse, der blev offentliggjort december 2005.

Janus Møller Jensen
Odense 2007

Forkortelser

- DBL *Danske Biografiske Leksikon*, red. Sv. Cedergreen Bech, 16 bd., 3. udg., København 1979-84
- DKOa *Danmarks Kirker, 9: Odense amt*, bd. 1-2, red. Birgitte Bøggild Johannsen & Hugo Johannsen under medvirken af Ulla Kjær, Herning 1990-97; bd. 3, red. Birgitte Bøggild Johannsen, Hugo Johannsen og Karin Kryger m.fl., Herning 1998-2001
- KglBibl. Det Kongelige Bibliotek, København.
- Rep. *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, red. Kristian Erslev & William Christensen, 13 bd. København 1894-1938
- SRD *Scriptores Rerum Danicarum Mediævi*, red. Jacob Langebek & Peter F. Suhm et al., 9 bd. København 1772-1878

Indledning

Janus Møller Jensen

Denne bog handler om antikvarer og deres virke primært på Fyn fra 1500-tallet og indtil begyndelsen af 1800-tallet.* Fælles for dem er den brændende interesse for fortiden samt, at de er født på Fyn – uden at de to ting ellers har noget med hinanden at gøre. De fynske antikvarer er ikke bare interessante i sig selv som udtryk for deres samtid eller som vidnesbyrd om en bestemt tids historieopfattelse, men har gennem deres virke og antikvariske studier også bidraget – og bidrager stadig – med viden om fortiden, som nutidens historikere og arkæologer nyder godt af. Især det sidste aspekt er ofte noget overset, ikke mindst fordi professionaliseringen af historiefaget og arkæologien efterlod antikvaren som en amatør, hvis virke i bedste fald var kompilatorisk og uden den nødvendige kritiske vurdering af materialet – det var simpelthen ikke videnskabeligt. Det er nu nok ikke helt rigtigt, og det var og er vel heller ikke helt rimeligt at projicere de nye videnskabelige kriterier bagud i tid ved vurderingen af tidligere generationers arbejde med fortiden. Den deterministiske udviklingstankegang, der til tider kan præge fremstillinger af historiens studium i Danmark, kan i hvert fald let føre til, at man overser både betydningen af de antikvariske studier i samtiden, deres bidrag til videnskabeliggørelsen af studiet af fortiden og, som antydnet, i hvilken grad disse arbejder stadig har relevans.

* Jeg vil gerne rette en stor tak til Lars Bisgaard for gode råd og kommentarer.

Bidragene i denne bog giver på hver deres måde svar på dette spørgsmål, som her kort skal diskuteres nærmere. Som udgangspunkt må man imidlertid stille spørgsmålet, hvad er en antikvar i det hele taget?

Svaret er ikke helt entydigt. Ofte har man taget udgangspunkt i antikvarens virke, der primært bestod i indsamling og registrering af fortidens levn. Ifølge Arnaldo Momigliano havde antikvarens metode altid bestået i – og vedblev at gøre det – i indsamling og klassifikation af både tekster og genstande på et beskrivende fundament uden hensyntagen til kronologi.¹ Den første antikvar er derfor traditionelt blevet identificeret som Marcus Terrentius Varro (116-27 f.Kr.), der producerede en encyklopædi over det antikke Roms personer, steder, årstal og begivenheder. Der eksisterer adskillige oversigter over antikkens monumenter fra middelalderen, men det var først renæssancehumanisterne, der under studiet af fortiden forholdsvis klart skelnede mellem antikvariske studier af genstande – men især genstande, der bevarede det skrevne ord, såsom manuskripter, mønter indskrifter etc. – og studiet af historien, der var identisk med antikkens historie og i en narrativ form præsenterede og diskuterede filosofiske og etiske spørgsmål ofte med et moraliserende formål.² Men der var aldrig tale om et skarpt skel. Renæssancehumanisterne benyttede sig lige så ofte af eksempler fra middelalderen som forbilleder til efterfølgelse, og antikvarerne foretog deres undersøgelser af genstandene med et didaktisk moralsk formål.³ Den store antikvar Cyriac de'

¹ Momigliano 1966, s. 3, 25. Jf. Parry 1995, s. 7-15.

² Jf. Momigliano 1966, s. 3-7; Sweet 2004, s. 1; Damsholt 1992, s. 61-70.

³ P. Levine 1986, s. 75. For renæssance-humanisternes brug af middelalderen, især korstogene historie som baggrund for deres samtids konflikt med de osmanniske tyrkere, se f.eks. Bisaha 2004; Black 1985.

Pizzicoli af Ancona brugte det meste af sit liv på arkæologiske udgravninger blandt antikkens ruiner i det østlige Middelhav i 1400-tallet, hvorfra han skrev mange breve, der beskrev de kristnes lidelser og udtrykte bekymring over Islams udbredelse samt opfordrede til nye korstog.⁴ Han brugte de fysiske ruiner i områderne nu under muslimsk herredømme som sindbillede på humanisternes overbevisning om, at muslimernes erobringer var ensbetydende med civilisationens undergang.

Andre mener, at antikvaren først rigtigt opstod i 1600-tallet: Selvom man tidligere havde forfulgt antikvariske studier, var det først i århundredes anden halvdel, at man hengav sig til studiet af antikviteterne alene og samtidigt arbejdede hen mod at finde en teori for arbejdet med dem. Allerede Ole Worm havde skrevet i indledningen til sin *Danicorum Monumentorum libri sex* fra 1643, at det handlede ikke bare om at beskrive monumenterne, men også at forklare deres brug og funktion. Man behøvede blot at undersøge jorden og foretage udgravninger for at bringe de tidligere folk tilbage til live, der ikke selv havde en skrevet historie.⁵ Worm fik uden tvivl stor indflydelse ikke mindst i England for de antikvariske studier, da Worms undersøgelser af det danske materiale havde stor betydning for tolkningen af den tidlige engelske historie, men da var antikvarer for længst begyndt mere systematisk at indsamle og undersøge fortidens levn i søgen efter de fremvoksende nationale staters og ikke mindst kirkers herkomst og oprindelse.⁶ De danske kongers projekt med at få fremstillet en national historie gennem 1500 og

⁴ Black 1985, s. 228.

⁵ Schepeleyn 1971; Schnapp 1997, s. 121-219, her især s. 163, 179-80. Se kort om Worm i denne sammenhæng, Damsholt 1992, s. 64-65.

⁶ Se Parry 1995. I England stiftedes *The Society of Antiquaries* allerede i 1586, hvilket i hvert fald vidner om en antikvarisk selvforståelse.

1600-tallet blev i hvert fald i 1600-tallet fulgt op af ordrer til de danske sognepræster om at indberette, hvad der fandtes af oldsager i deres lokalområder, hvad der til dels dannede baggrunden for Worms samlinger.⁷ Den kongelige historiograf Anders Sørensen Vedel (1542-1616), der både fik udgivet Adam af Bremens krønike og oversat Saxo til dansk, lagde samtidigt stor vægt på en anden type kilder: Folkeviserne. Ikke bare fordi, der her kunne gemme sig ellers tabt eller glemt historisk viden, men også fordi de foruden at fungere som gode eksempler gav et enestående indblik i tidligere tiders ”Dyder/ Hiertelag/ Sind/ Tale/ Mod/ Krigsbrug/ Vaaben/ Hussæd/ Klædedragt/ Spissning/ Gifftermaal/ Optuctelse/ Begraffungelse oc andet saadant mere” og ikke mindst det danske sprogs gloser.⁸

Det kan imidlertid heller ikke komme på tale at skelne skarpt mellem antikvarer og historikere ved at fokusere for kraftigt på deres primære interesseområder, mellem genstande og tekst,⁹ fordi antikvarerne især i 1700-tallet viste, hvordan det var muligt at trække historisk viden ud af eksempelvis diplomer og regnskaber, ligesom historikerne også begyndte at inddrage genstandene som kilder i deres fremstillinger.

Termerne ”arkæolog”, ”historiker” og ”antikvar” kunne da også bruges om alle aspekter af studiet af fortiden, uden at der dog på nogen måde var tale om, at de blev brugt synonymt. Joseph Levine understreger, at ”on the whole, historians did not use or compile antiquities, nor did antiquaries write histories”, og

⁷ Jf. *Ribe Stifts beskrivelse 1638* og *Præsteindberetninger til Ole Worm*. Jf. Skovgaard-Petersen 2002 for Christian IV's Danmarkshistorier.

⁸ Anders Sørensen Vedel, *Hundredvisebog*, s. 31-33. Arbejdet med kilderne var under ingen omstændigheder uden kritisk sans, se f.eks. Anders Fos (1543-1607, biskop i Bergen 1583), *Kritisk Bedømmelse*.

⁹ Jf. P. Levine 1987, s. 75 med n. 18.

man var meget opmærksom på, at der var tale om forskellige genrer.¹⁰ Som Rosemary Sweet påpeger, var der tale om en klar antikvarisk selvforståelse, der kom til udtryk i antikvariske fagtidsskrifter og publikationer, antikvariske selskaber, og overbevisningen om at bidrage til det lærde samfund.¹¹ De tre grupper havde altid været forskellige i deres metode og i arbejdsområder selvom flere udøvere arbejdede inden for flere områder samtidigt. Mod slutningen af 1800-tallet blev grupperne langt mere ivrige efter at afgrænse deres egne undersøgelsesområder ikke mindst som et resultat af professionaliseringen af både arkæologien og historiefaget. Specialiseringen resulterede ikke i disse forskelle, men understregede vigtigheden af dem.¹² Triumfen for de nye professionelle udøvere bestod i at marginalisere antikvarerne og føre dem ud på randområderne af historikernes interesser, hvor de ikke udgjorde nogen trussel mod deres monopol på historisk ekspertise, som Philippa Levine skriver. Antikvar blev synonymt med amatør.¹³ Det betød ikke at de antikvariske studier blev mindre vigtige eller upopulære, de blev simpelthen bare skubbet ud i periferien af det akademiske samfund.¹⁴

Det er derfor let at komme til at overse antikvarernes store bidrag til fremvæksten af den historiske og arkæologiske metode og teori i deres egen ret. Det er blevet understreget, at antikvaren

¹⁰ J. M. Levine 1987, s. 102-5.

¹¹ Sweet 2004, s. xv.

¹² P. Levine 1986, s. 70.

¹³ P. Levine 1986, s. 173-74. Antikvaren var amatør forstæet på den måde, at der ikke fandtes antikvar-stillinger, og udøverne derfor ofte havde urelaterede fuldtidsjob ved siden af. Derfor kom det heller aldrig på tale med en officiel uddannelse af antikvarer: "The pressures of work and time thus combined to keep antiquarianism a largely amateur sport", jf. *ibid.*, s. 13-23.

¹⁴ P. Levine påpeger eksempelvis stigningen i medlemstallet for de antikvariske selskaber mod slutningen af 1800-tallet i England, *ibid.*, s. 172 og bilag.

var en samler, dvs. han søgte at registrere alle tilgængelige kilder med henblik på at forstå historien. Det antikvariske projekt gik netop ud på at forene de skriftlige og ikke-skriftlige kilder, hvad der også på en måde efterlod dem i grå-zonen mellem de professionelle historikere og arkæologer, men som ingen i dag vil være i tvivl om, er nødvendigt i studiet af historiens tidligere perioder.

I perioden forud for de store kildeudgaver, der første gang så dagens lys især i 1600 og 1700-tallet lå et umådeligt stort registreringsarbejde. Det resulterede ofte i lange og udmarvende rejser for med egne øjne at bese monumenterne eller læse og afskrive de utallige inskriptioner, gravmæler, mønter, manuskripter og diplomer, der fandtes i landskabet og i lokale og spredte arkiver. Arbejdsbyrden må have været kolossal når indsamlingen på denne måde blev kombineret med kravene om selvsyn og fuldkommenhed. Flere bukkede da også under for presset og blev martyrer ”to Antiquities”.¹⁵ Men samlingerne skulle ikke blot ligge og samle støv; der var en overordnet tanke bag. I anden halvdel af 1700-tallet skrev den engelske antikvar William Borlase, at:

”The proper business of an Antiquary is to collect what is dispersed, more fully to unfold what is already discovered, to examine controverted points, to settle what is doubtful, and by the authority of Monuments and Histories, to throw light upon the manners, Arts, Languages, Policy and Religion of past Ages”.

Some Rosemary Sweet påpeger, har dette program meget tilfælles med nutidens opfattelse af historikerens arbejde, og formo-

¹⁵ J. M. Levine 1987, s. 101; Parry 1995, *passim*.

dentligt har 1700-tallets antikvar mere tilfælles med den moderne historiker end forfatterne af de store narrative national-historier fra samme periode, som normalt danner udgangspunkt for diskussioner af periodens forestillinger og tanker om fortiden.¹⁶ Joseph Levine ser ligefrem dette antikvariske program som forløberer for den moderne historievidenskab:

”[W]ithout the long preparation first laid by the great collaborative enterprise of the antiquaries, without their stubborn insistence upon getting back to the sources and seeing for themselves, and without the cumulative learning they piled up in their massive tomes, modern historiography as we know it today would never have come to pass”.¹⁷

Det gør Ellen Jørgensen vel også for Danmarks vedkommende om end det er den begyndende videnskabeliggørelse af historiestudiet, der teleologisk føres tilbage til 1700-tallet, hvorimod Torben Damsholt understreger en mere direkte påvirkning og udvikling.¹⁸ Måske kunne man endda betragte de store indsamlinger og afskrifter af middelalderens kilder i Danmark, der blev udgivet af Jacob Langebek i *Scriptores Rerum Danicarum*, og ikke mindst registreringen og afskrivningen af diplomerne, der gik under betegnelsen *Langebeks Diplomatarium* og som langt senere så dagens lys som *Diplomatarium Danicum*, som et i bund og grund antikvarisk projekt.¹⁹ Også de danske antikvarer publicerede i

¹⁶ Sweet 2004, s. xiv.

¹⁷ J. M. Levine 1987, s. 105-6.

¹⁸ Jørgensen 1960; Jørgensen 1964, s. 9-18; Damsholt 1992, s. 69-70.

¹⁹ Jf. Damsholt 1992, s. 69-70. Gehejmearkivaren Jacob Langebek (1710-75) stod bag udgivelsen af SRD, hvor de tre første bind nåede at udkomme i hans

egne tidsskrifter, hvor *Danske Magazin* ligeledes udgivet af Jacob Langebek også kan betegnes som antikvarisk i udgangspunktet, og der gemmer sig her ting, der ikke kan findes andre steder. Det samme gør sig gældende for *Antiqvariske Annaler* og *Antiqvarisk Tidsskrift*, der begyndte at udkomme fra 1812 og senere indgik i forløberne til *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, der nu står som et monument i sig selv over studiet af fortiden i 1800-tallet. Historiske, arkæologiske, filologiske og antikvariske afhandlinger og undersøgelser blander sig med hinanden, men som samlet meget passende kan beskrives som et antikvarisk projekt.

En særlig rolle i dette indsamlingsarbejde spillede også sognepræsterne, der ligesom i 1600-tallet efter kongelig ordre indsendte indberetninger over hvilke antikviteter, der fandtes i deres sogne. De var centrale for udarbejdelsen af i første omgang professor og etatsråd Peder Hansen Resens (1625-88) *Atlas Danicus* og i 1700-tallet teologen og fra 1748 biskop i Bergen Erich Pontoppidans (1698-1764) *Den Danske Atlas*, der har sikret overleveringen af en lang række både monumenter og ikke mindst tekster.²⁰ Foruden de topografiske værker – hvorunder

levetid. Han indsamlede en enorm mængde uddrag og afskrifter, som forarbejde til virkeliggørelsen af Hans Grams planer om et *Corpus Diplomaticum*, under en lang rejse gennem Sverige, Finland og de Baltiske Lande, samt fra Vatikanets arkiver. Projektet blev midlertidigt standset af Langebeks død, men var under betegnelsen Langebeks Diplomatarium længe hovedkildesamlingen. Først i 1828 besluttede *Det Kongelige danske Videnskabernes Selskab* at påtage sig at udgive en komplet *Regestum Diplomaticum* indtil 1660, der begyndte at udkomme i 1843 (se litteraturliste: *Regesta Diplomatica*), samt et fulstændigt *Diplomatarium*, hvis realisering dog blev udskudt som et fremtidigt projekt, se Pedersen 1992, s. 193-95; Lomholt 1942-73, 3, s. 319-41.

²⁰ For Resens *Atlas*, se Ib Kejlbos efterskrift til *Atlas Danicus: Kobberstikkene*. Desuden er flere af dele af *Resens Atlas* siden 1920erne blevet udgivet også med dansk oversættelse. Pontoppidans *Danske Atlas* udkom i 7 bind fra 1763 og blev udgivet efter Pontoppidans død af Hans de Hoffman, Pontoppidan & Hoffman 1763-81.

også lokale studier som Peder Terpagers *Ripæ Cimbrica* fra 1736 kan tælles – bør også nævnes Erich Pontoppidans danske kirkehistorie *Annales ecclesie danica*, der på samme vis samlede og bevarede en række siden tabte kilder.²¹

Som et resultat af antikvarernes store indsamlingsarbejde, som blev publiceret i store og tunge værker, ofte i mange bind, i specialtidsskrifter, som de netop omtalte, med mange fine illustrationer som bilag, og i deres insisteren på, at alle kilder var interessante og nødvendige, er mange siden tabte kilder blevet bevaret og overlevet til nutiden – fra diplomer og breve over mønter, indskrifter og gravmæler til monumenter og bygningsværker. Dette arbejde var samtidigt et nationalt projekt og antikvarens virke blev af dets udøvere i høj grad betragtet som en patriotisk indsats for fædrelandet. At vi nu står med en række førstehåndskilder, der siden er gået tabt, er ikke bare et heldigt biprodukt ved antikvarernes virke, men et resultat af en bevidst registrering og indsamling ud fra en overbevisning om, at alle kilder er vigtige for forståelsen af historien.

De fynske antikvarer giver alle gode eksempler på dette. Birgitte Bøggild Johannsen viser, hvorledes Bircherod-slægten med basis i Odense var en væsentlig del af 1600 og 1700-tallets lærdomsmiljø – på godt og ondt²² – og en stor mængde inter-

²¹ Terpager 1736; Pontoppidan 1741-47. Pontoppidans arbejde var i høj grad også nationalt præget, jf. Pontoppidan 1740-41, der beskriver de danske og norske bedrifter omkring i verden gennem tiderne.

²² For eksempel den parallelle københavnske Bartholin-klans placering af en søn af Thomas Bartholin ved navn Caspar (1658-1738) ved Københavns Universitet til at undervise i fysik og anatomi i stedet for det internationalt anerkendte anatomiske geni Niels Stensen (1639-1686) – eller Steno – hvilket desuden resulterede i, at Isaac Newtons revolutionerende tanker inden for fysikken forblev forholdsvis ukendte i Danmark, Pedersen 1992, s. 22; Cutler 2004. For mere positiv vurdering af flere eksempler (bl.a. Caspar Bartholin d.æ. (1585-1629)), se Schepelern 1971, s. 30, 98-99; Fink-Jensen 2004.

essant og værdifuld viden om Odenses og Danmarks middelalder og renaissancehistorie er blevet bevaret for eftertiden gennem slægtens medlemmers antikvariske studier og arbejder. Apotekereren i Odense, Cornelius Hamsfort (den yngre), samlede og afskrev i årene omkring år 1600 en række kilder til brug for sine studier af Danmarks historie, og gennem hans historiske og antikvariske studier er, foruden et interessant billede af 1500-tallets Danmark, et væld af kilder af stor betydning for Danmarks middelalderhistorie blevet bevaret for eftertiden. Jakob Tue Christensen giver et overblik over antikvarernes betydning for arkæologien på Fyn og afslutningsvis går Niels Henrik Holmqvist-Larsen under huden på en af 1800-tallets store fynske antikvarer Vedel Simonsen gennem hans overleverede korrespondance.

RASMUS NYERUP

Blandt de danske antikvarer, hvis oprindelse eller virke kan henføres til Fyn, fortjener Rasmus Nyerup at omtales kort. Han blev født i landsbyen Nyrup i Ørsted sogn på Fyn den 12. marts 1756.²³ Familien var fæstebønder på både fædrene og mødrene side, men faren ville at han skulle studere til præst – muligvis fordi han udmærkede sig i skolen, men var udpræget dårlig til at arbejde, både treven, doven og kejthåndet, som det hedder. Han lærte latin og græsk hos en lokal degn, som farens ulovlige ”smør-pusher” virksomhed betalte. I 1773 begyndte han på Odense Katedralskole, hvorfra han afsluttede gymnasium med bedste karakter – ifølge hans erindringer. I 1778 efterfulgte han

²³ For Nyerups levned se selvbiografien, Nyerup 1829, samt skildringen Rønning 1919, s. 8-50.

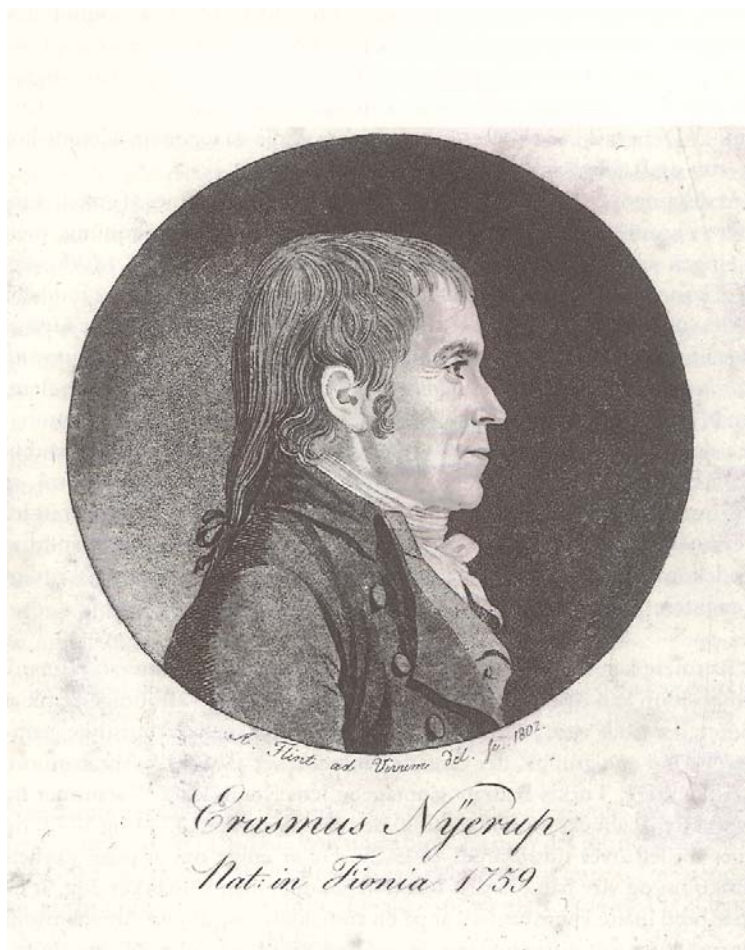

Fig. 1. Rasmus Nyerup (1759-1829). Stik af A. Flint 1802. KglBibl.

Møllmann som bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek i København og året efter bestod han den nylig (1775) oprettede Examen Philologicum. Han fik den teologiske attestats i 1780 og erhvervede magistergraden i 1784.

Her startede et yderst produktivt virke for inden for litteraturen, historien og antikviteterne, hvor Nyerup blev en prominent skikkelse både i den offentlige debat – der to gange bragte ham på kant med myndighederne – og inden for lærdomsmiljøet. Især bør nævnes hans indsats inden for litteraturhistorien.²⁴ I 1796 var han blevet adjungeret den svagelige Nicolaj Elert som bibliotekar ved Universitets Biblioteket, og samme år blev han ansat som professor i ”Literair-historie”.²⁵ Her indledtes et samarbejde med professoren i æstetik Knud Lyhne Rahbek fra 1798, der med periodevise pauser fortsatte frem til Nyerups død i 1829. Resultatet af deres samarbejde blev den store *Den danske Digtekunsts Historie*, der også var baseret på deres fælles forelæsningsrækker ved universitetet, og som udkom i seks bind i årene 1800 til 1828.²⁶ Som optakt havde Nyerup udgivet sine litteraturhistoriske undersøgelser over edda- og skjaldedigtningen, og i 1804 udkom en stor oversigt over middelalderens skandinaviske litteratur.²⁷ Han udgav de danske folkeviser sammen med Rahbek og Werner Hans Frederik Abrahamson, blandt andet for at sikre deres bevarelse, da de

²⁴ Se Conrad 1979; Conrad 1996, s. 29-82. Jf. Bruhns 1994, især s. 256-87.

²⁵ Forskellen på litteraturhistorie og litterærhistorie er kort fortalt, at den første omhandler litteraturens ydre forhold (biografiske og bibliografiske oplysninger), mens den anden undersøger litteraturens indre udvikling, Conrad 1996, s. 39-40.

²⁶ Om dette værks adskillige titler og udgivelseshistorie, se Conrad 1996, s. 48-49, 67-71.

²⁷ Nyerup 1798; Nyerup 1803-8, bd. 2 (1804). Nyerup udgav også en oversættelse af Eddaen i 1808.

ellers 'let kunne gå tabt', og man hermed ville miste en vigtig kilde til viden om fortidens tankesæt, sprog og sæder.²⁸

I forlængelse heraf er det værd at påpege, at han som den første underkastede den danske oversættelse af den norrøne *Karlamagnús saga* en videnskabelig undersøgelse i månedsskriftet *Iris* i marts 1795. Den danske version af sagaen, der er en bearbejdet og forkortet udgave af den norrøne tekst, er overleveret i et håndskrift skrevet i Børglum i 1480, i fragmenter af et tryk fra 1509 og i Christiern Pedersens tryk fra 1534. Nyerup kendte ikke sidstnævnte, der på det tidspunkt lå i Uppsala, og han forestillede sig derfor, at den trykte version, som Christiern Pedersen selv omtaler i efterskriftet til sin *Holger Danskes Krønike* også fra 1534, var identisk med et tryk af Gotfred Ghemen fra 1501, som Ole Worm henviser til i sin bog om guldhornene fra 1641. Denne 1501 udgave kan ikke være identisk med det bevarede fragment fra 1509, men er sandsynligvis et siden tabt tryk. Christiern Pedersens 1534 tryk var stadig ikke kendt for Nyerup, da han udgav sin *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge* i 1816, selvom det blev katalogiseret og offentliggjort i 1814 i det store katalog over bibliotekets samlinger af Pehr Fabian Aurivillius, der var universitetsbibliotekar i Uppsala i 42 år mellem 1787 og 1829. Nyerup blev i sin fejltagelse fulgt af både Rahbek og Christian Molbech før salmedigteren og Grundtvigs efterfølger i Vartov, C. J. Brandt, i 1850'erne løste knuden under biblioteksstudier i Sverige i forbindelse med sin udgave af Christiern Pedersens danske skrifter. Også Brandt kom oprindeligt fra Fyn. Som 17årig forlod han fødebyen Nyborg og drog til hovedstaden. Det er dog Nyerups store fortjeneste at tage værket og

²⁸ Conrad 1979, s. 49-52; Pedersen 1992, s. 196-97; Nyerup 1812-14. I 1821 udkom så *Udvalg af danske Viser fra Midten af 16. Aarhundrede til benimod Midten af det 18., med Melodier* i 2 bind. Jf. Vedels begrundelser i 1500-tallet ovenfor.

ikke mindst også de mange senere folkelige tryk af historien op til behandling. Krøniken blev atter trykt i København i 1572 af Mads Vingaard og igen samme steds i 1656. Denne udgave var ifølge Nyerup i Resens bibliotek før den kom til Karen Brahes samling i Odense, hvor den er nu. Siden blev den trykt i 1707, 1731 og i alt 17 gange mere i årene mellem ca. 1750 og 1862, hvilket vidner om dens store popularitet.²⁹

Nyerups arbejde med disse tekster var imidlertid kun et led i et langt større projekt med at undersøge 'menigmands' litteratur og læsning. Det var vigtigt af flere grunde. Før det første fordi man her fik indsigt i en litteratur, som i Nyerups tid blot var almuens tidsfordriv, men som tidligere havde været kongelig og fyrstelig morskabslæsning: "Hvad der nu blot har Cours i Nyboder, det har man fordem læst med Fryd og Gammen i Riddernes sale", som Nyerup skriver.³⁰ På den måde blev undersøgelsen en del af et både et nationalt anliggende, fordi historierne store popularitet ikke havde kunnet undgå at påvirke nationens ånd og karakter, og samtidigt et fælles europæisk projekt, fordi denne litteratur var oversat til de fleste sprog i Europa. Nyerup tager da også afsæt i den samtidige tyske forskning på området og citerer fyldigt i indledningen til *Almindelig Morskabslæsning* fra Joseph Görres' *Die teutschen Volksbücher* fra 1808. Görres skriver bl.a. [i Nyerups oversættelse], at når man betænker denne litteraturs enorme ælde, udbredelse og enorme læserkreds:

²⁹ For dette afsnit se Nyerup 1795, s. 235-53; Nyerup 1816, s. 85-107 samt Poul Lindegård Hjorths indledning til den synoptiske udgave af *Karl Magnus' Krønike*, for Nyerup især s. xlvii-xlviii.

³⁰ Nyerup 1816, s. xi-xii.

”saa staae de [folkebøgerne] her for os ikke som Gjenstand for vor Tolerants, men snarere som krævende vor inderligste Højagtelse og Ærbødighed, som ærværdige Antiquiteter, der, uden at fortæres, have gennemgaaet saa mange Tiders og Aanders Ildprøve”.³¹

Det er på denne baggrund, at Nyerup i 1816 har fået mod på at skrive sine optegnelser udgivet i månedsskriftet *Iris* i årene 1795-96 sammen til en bog, selvom han beskedent påberåber blot af have bidraget til det ”litterairhistoriske og bibliographiske” arbejde.

Undersøgelsen af morskabslæsningen var samtidigt et led i det fremtidige arbejde til ”Almue-Oplysningens fremme” som Nyerup havde været engageret i siden 1793 som medstifter af Selskabet for Efterslægten, hvor han sad i den kommission, der skulle stå for udgivelsen af forskellige skrifter, skolebøger etc. for almuen. Studiet af folkebøgerne ville lette kommissionens arbejde, så man bedre kunne ramme målgruppen, ved at tilpasse indholdet af de nye bøger den gamle litteratur. ”For alting”, udbryder Nyerup, ”ikke Prædikener eller tør Moral, da de i saa Fald kom til at ligge i god Ro ved siden af Huspostillen”.³²

Nyerup bidrog også til arbejdet med udgivelsen af en ordbog over det danske sprog og blev i 1804 valgt som redaktør af ordbogen sammen med Torkel Baden, men ikke før efter en ikke uproblematisk debat om, hvem der besad de rigtige kvaliteter til arbejdet. Nyerup opsagde sin stilling allerede i 1806.³³ Men også som debattør og tidsskriftredaktør satte Nyerup sit præg. I 1797 stiftede han *Det Skandinaviske Litteraturselskab*, hvor han selv

³¹ Nyerup 1816, s. xii-xix.

³² Nyerup 1816, s. xx-xxii. Se Nyerup 1795, s. 223-24.

³³ Lomholt 1942-73, 3, s. 217-318, her især s. 255-60, 271.

stod for den historiske klasse, og i årene 1790-97 og 1799-1804 var han redaktør af *Lærde Efterretninger* – ifølge hans efterfølger på posten Peter Erasmus Müller en af Nyerups yndlingsbeskæftigelser.³⁴ Som Flemming Conrad bemærker, er Nyerups litteraturhistoriske virke udpræget antikvarisk og ikke mindst patriotisk. Litteraturhistorien var også en ”bevaringsaktion for den ældre nationale litteratur”. Og han påpeger en klar parallel til et andet aspekt af Nyerups arbejdsområde, nemlig de antikvariske studier og bevaringen af monumenterne,³⁵ som er hovedsagen her.

PÅ PILGRIMSREJSE TIL FORTIDENS MONUMENTER

I sine erindringer beklagede Rasmus Nyerup sig over, at der ikke eksisterede et professorat i de nordiske antikviteter:

”Derimod har Theologien, der gjerne kunde være en Underafdeling af Historien – som Kundskab om den menneskelige Aands Forvildelse – den har 4, siger og skriver fire lærestole”.³⁶

Derimod priste han sig lykkelig over den iøjnefaldende fremgang hans forslag om oprettelsen af et museum for de nordiske oldsager på baggrund af svenske og franske inspirationskilder nød på det tidspunkt.³⁷ Tanken var øjensynligt opstået under den

³⁴ Nyerup 1829, s. 44-46; Bruhns 1994, s. 187, 292-93; Lomholt 1942-73, 2, s. 17-18; Horstbøll 1992, s. 111-12. Men der var mange andre tidsskrifter, som Nyerup var involveret i – også som udgiver – bl.a. *Athene, Magasin for Rejseagttagelser* etc.

³⁵ Conrad 1996, s. 49.

³⁶ Nyerup 1829, s. 46.

³⁷ Nyerup 1829, s. 54-55.

første af sine i alt syv antikvariske rejser primært i Danmark, men også til Sverige og Tyskland:³⁸ Fodrejsen i Fyn august 1805.³⁹

Efter at have besøgt forskellige steder og personer og gjort sig notater og afskrifter ankom Nyerup til Odense på tilbage-rejsen. Formålet var at besøge Gråbrødre Kirke inden den skulle rives ned. Da han kom frem, var man i færd med at ”opbrække Kirkegulvet, og omstyrte Gravmælerne saa der saa ud som i Jerusalem Forstyrning”.⁴⁰ På trods af foranstaltningerne for inventarets sikkerhed, bevarelse og efterfølgende opbevaring var Nyerup alligevel bekymret for de mange uerstattelige nationale klenodier:

”Ved Betragtningerne herover saavel som over den util-givelige Skødesløshed, hvormed man overalt i begge Rigerne behandler vore Oldsager og Mindesmærker, der dog afgive de bedste Bilag til Fremstillingen af hvert Aarhundredes Aand og Culturens Afvexlinger i vort Fædreland, blev naturligvis den Tanke i høj Grad levende i min Sjæl, hvor nødvendigt og nyttigt og hæderligt det vilde være, om vi hos os fik anlagt et Museum for nationale Mindesmærker”.⁴¹

³⁸ Fyn (1805), Soro (1806), Århus (1807), Stockholm (1810 og 1812); Fyn (1814), München (1821). Det blev den sidste rejse grundet svigtende syn, Nyerup 1829, s. 72-73 og 73 n. 2.

³⁹ Nyerup 1803-8, 5, s. xvii-iii: *Min antiqvariske Fodrejse i Fyen i August 1805*. Trykt som forord til fjerde bind af *Historisk-Statistisk Skildring* (Nyerup 1803-8) med titlen *Oversyn over Fædrelandets Mindesmærker fra Oldtiden saaledes som samme kan tænkes opstillede i et tilkommende National-Museum. Et Forsøg*, der udkom i 1806.

⁴⁰ *Ibid.*, s. xli. Se også Christian Molbechs beskrivelse under sit besøg i 1813, Molbech 1815, s. 137-51.

⁴¹ *Ibid.*, s. li. Ideen kan vel ikke alene tilskrives Nyerup og var fremsat tidligere af eksempelvis Frederik Münter, se Hermansen 1931; Jørgensen 1964, s. 49-50 n. 2. På trods af Frederik Münters store arbejde, var det Nyerup, der i 1907 –

Dernæst følger et 325 siders langt katalog over indholdet og organisationen af dette museum krydret med gengivelse af tidligere historikere og antikvarers betragtninger over monumenterne samt genstandene og deres funktion. Salene i museet var organiseret kronologisk. Først kom "Hedenold", der igen var delt ind i "Fortid" og "Oldtid". Den første sal dækker over fortiden, dvs. før al tid, før al tidsbestemmelse – i realiteten før Kristendommens komme. Det er alt det fundet i jorden, der ikke kan nærmere tidsbestemmes, armbånd, lerpotter, sværd, spyd og økser for blot at tage et par eksempler. I den ene side af salen, det, der er fundet i Danmark, i den anden side, det fra Norge. De mange store stenmonumenter, f.eks. "Bautastenene", der er for store til at udstilles, skal gengives i kobberstik eller tegninger. I oldtiden er vi lidt nærmere historisk tid og også her gælder, at gravhøje og andre monumenter, der dog kan anslås tidsmæssigt, gengives i kobberstik og tegninger. Herefter følger "Runestenssalen", der vel nærmest dækker vikingetiden. Så følger "Mellemalderen", der dækker perioden fra kristendommens indførelse til Reformationen.

I 1807 skrev Nyerup en lille "profeti", hvordan han i en ikke fjern fremtid i 1830ernes København kunne gå på besøg i sit museum, der bestod af tre sale på Københavns Slot, som indfanger Nyerups vision på en mere malerisk måde. På sin imaginære tur til det fremtidige nationalmuseum gik han først ind i oldtidssalen, hvor der hang billeder af de store oldgranskere, Cyprius, Worm, Bircherod, Thomas Bartholin, Pontoppidan og Suhm. Salen var bygget og malet som en underjordisk hule, så

100-året for oprettelsen af *Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring* – blev fejret ved en fest i Prinsens Palæ som "Nationalmuseets Stifter", Hermansen 1931, s. 265.

man fik indtrykket af at være inde i en kæmpebegravelse ”og i Jordens Indvolde”. Det er angivet på plancher, hvor de udstillede genstande er fundet med billeder af stederne. De store monumenter kan naturligvis ikke flyttes, men er blevet på deres plads i landskabet hegnet ind ”paa den tilbørlige Maade”. Herfra gik man ind i ”Runestenssalen” og til sidst besøgte man ”Mellemaldersalen”, hvor der hersker den strengeste orden og kritiske nøjagtighed. Hele tiden er der folk, der undersøger genstandene, afskriver indskrifterne eller tegner antikviteterne: ”Saa almindeligt er Oldgranskningens Studium nu blevet hos os”.⁴² Formålet med Nyerups antikvariske bestræbelser var altså på sigt at fremme studiet af fortiden og skabe de nødvendige rammer og betingelser. I 1892 blev Nationalmuseet en realitet til dels på baggrund af Nyerups rejse gennem Odense og hans vision om et museum for de nationale mindesmærker. Han blev desuden sekretær i den dertil oprettede kongelige kommission i København til oldsagers opbevaring, som bl.a. udgav det ovenfor nævnte *Antikvariske Annaler*.⁴³

Også i 1807 havde Nyerup udgivet en beskrivelse af sin antikvariske ”Pillegrimsrejse” til Sorø året før, hvor han indleder med at omtale det ”Antikvitetsmuseum”, man tror snart vil blive til noget:

”Og hvo vilde heller være saa mistrøstig og klejnmodig, at mistvivle om saadan Instituts Tilblivelse, der forener

⁴² Nyerup 1829, s. 115-16.

⁴³ Nyerup 1829, s. 57-63; Pedersen 1992, s. 203. Han bidrog også selv med undersøgelser til tidsskriftet, f.eks. Nyerup 1820. Hermansen har påpeget, at Frederik Münter i mindst lige så høj grad var drivkraften bag oprettelsen af ”Den kongelige Commission til Oldsagers opbevaring” og dens tidlige arbejde, Hermansen 1931.

Historikernes og Oldgranskernes billige Krav med Patriotens varmeste Ønsker?”.⁴⁴

Og netop det patriotiske understreges kraftigt på denne rejse, og det nærmer sig næsten en religiøs oplevelse:

”Hvilket Indtryk gjør ikke den store lyse pragtfulde Sorø-Kirke ved den første Indtrædelse! ... med hellig Ærefrygt betragtede jeg i høje Chor Absalons og Valdemar Atterdags Gravminder”.⁴⁵

Nyerup var sig denne association meget bevidst og udlagde den helt præcist for et eventuelt skeptisk publikum:

”Hvilke helligdomme jeg da saae? spørger Læseren, siden jeg vil, at den Landtur skal ansees som en Andagtsrejse til hellige Steder. Jo! jeg saae mange. Det lønner Umagen og Omkostningerne at tage derhen. Egnen ved Ringsted og Sorø er i flere end een Henseende den mest classiske i hele Sjælland. Man vanker der ikke et Fjed, uden at Mindet om Danmarks henrundne mærkelige Dage oplives, og hellige Følelser vækkes og næres ved Tanken om Valdemarernes og Absalons-ætens, og det tolvte Aarhundredes øvrige Heroers, stolte Idrætter til Fædrelandets Herliggørelse”.⁴⁶

Det er det patriotiske og nationale, der vækker de hellige følelser, og koblingen blev også udtrykt i indkaldelsen af oldsager til

⁴⁴ Nyerup 1807, s. 6-7.

⁴⁵ Nyerup 1807, s. 11.

⁴⁶ Nyerup 1807, s. 3. Dertil kom så alle oldtidsminderne, af hvilke der angiveligt skulle være over 1400.

museet – eller kabinettet, som det blev omtalt på det tidspunkt – på Universitetsbiblioteket, der blev udfærdiget af Nyerup i 1807: ”Patriotens Gaver er en Skjærv på Fædrelandets Alter”.⁴⁷

Nyerups rejser bragte ham omkring i landet for personligt at tage monumenterne i øjesyn til dels i forbindelse med sit arbejde for kommissionen. Rejsebeskrivelserne illustrerer på flere punkter Nyerups opfattelse af det antikvariske virke herunder, som vi netop har set, primært det nationale projekt. Men også kravet om selvsyn understreges som baggrund for rejserne. Under sin rejse til Århus i 1807 udbryder han f.eks.:

”Jeg maa sande, at von Arndt har Ret, naar han paastaar, at en Antiquar som blot har sin Visdom af Bøger, en Antiquar som ikke har rejst og selv beseet Mindesmærkerne fra Oldtiden, ikke er en halv Skilling værd”.⁴⁸

For sit store arbejde blev Nyerup hædret med ridderkorset i 1826, en begivenhed han beskriver som højdepunktet af hans

⁴⁷ Indkaldelsen er trykt, Nyerup 1829, s. 117-20, citat s. 118. Med tiden skulle samlingerne flyttes til Nationalmuseet, som det blev understreget i indkaldelsen. Se *ibid.*, s. 59-61, hvor Nyerup erindrer, at flere værdifulde ting begyndte at komme ind til dels fra de mange private samlinger, men arbejdet blev sinket af krigen med englænderne i 1807, der også influerede på udgivelsen af Suhms Danmarkshistorie (jf. Suhm 1782-1828, bd. 10, fortale). Der blev foranstaltet antikvariske undersøgelser på Samsø og Møn og på Fyn begyndte Vedel Simonsen at indsamle (jf. Holmqvist-Larsens bidrag). Igen bidrog de danske præster til arbejdet med indberetninger til kommissionen, jf. *Danske præsters indberetninger*.

⁴⁸ Nyerup 1808, s. 17. Blev også trykt som tillæg til bind 4 af hans *Historisk-Statistisk Skildring* [her = Nyerup 1803-8, bd. 5-6 (1806-8)], Nyerup 1803-8, bd. 6 (1808). Den indeholdt desuden et tillæg med beskrivelser og tryk af en række monumenter fra rejsen til Fyn (s. 55-109), af hvilke nogle er gengivet her i Bøggild Johannsens bidrag (fig. 4 og 7).

jordiske lykke.⁴⁹ Han var blevet optaget i Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab i januar 1823, men først efter at han tidligere havde oplevet at blive afvist som medlem efter at være blevet indstillet af Peter Frederik Suhm, til dels på grund af nogle nye optagelsesregler, der siden måtte revideres, og til dels muligvis grundet visse medlemmers uvilje mod ham.⁵⁰ Suhm var Nyerups store forbillede, og Nyerup udgav de sidste bind af Suhms store Danmarkshistorie med flere afskrifter af diplomerne fra *Langebeks Diplomatarium* udgivet som tillæg. Nyerup skrev efter Suhms død et *Levnet og Skifter*, samt udgav flere af Suhms efterladte optegnelser, ligesom han tidligere havde udgivet *Luxdorphiana* (efter Bolle Willum Luxdorph) og *Langebekiana*, hvilket tjener som yderligere eksempler på hans store produktivitet og arbejde for udbredelsen af kendskabet til Danmarks historie.⁵¹ Blandt de studerende var han yderst vellidt efter sit lange virke som provst på Regensen og mere end 200 studenter deltog ved hans ligfærd i 1829.⁵²

Nyerup levede i en overgangstid, hvor den begyndende professionalisering langsomt slog igennem, men også en ny tid med ny smag og nye vurderinger. Allerede her følte han selv, at han var blevet overgået inden for arbejdet med litteraturen af nye, yngre og til dels bedre kræfter – i hvert fald hvis de selv skulle sige det.⁵³ Hans store indsats i arbejdet med historien er vel blevet påskønnet, selvom resultatet er beskrevet som ”et løst

⁴⁹ Nyerup 1829, s. 82-83.

⁵⁰ Lømholt 1942-73, 1, s. 256-57, 367; Pedersen 1992, s. 148.

⁵¹ Jørgensen 1964, s. 9-12. Her kunne også nævnes udgivelsen af Suhms udgave af Anders Sørensens Vedels *Om den Danske Kronike at beskrive 1581* med Nyerups eget historiografiske tillæg, der udkom i København 1787.

⁵² Nyerup 1829, s. 90-91, 142-50. Nyerups ungdomskærester og hustru siden 1788 var død af ”Nervefeber” i 1818.

⁵³ Nyerup 1829, s. 53. Jf. Conrad 1996, s. 47-48.

sammensat Mosaikarbejde”, og i Ellen Jørgensens vurdering betegner en nedgang ligesom Suhms store Danmarkshistorie, ”hvori Materialet var opdyndet – godt og slet i Hob”; en nedgang i forhold til en af hendes helte i oversigten over historiens studium i Danmark Hans Grams strenge kritiske krav.⁵⁴ Der er imidlertid ikke i sig selv en modsætning mellem strenge kritiske krav og antikvarens arbejde. Snarere var det tværtimod historikerne, der overtog denne arbejdsmåde fra antikvarerne. Og modsat de fleste antikvarer havde Gram kun ringe sans for de ikke-skriftlige kilder.⁵⁵

Der er indrømmet tilsyneladende en modsætning mellem Nyerups store indsats for bevaringen af oldtidsminderne og oprettelsen af et nationalmuseum og hans tilsyneladende overbevisning om, at det først er med skriften, der gennem tidens mørke kan kastes lys over genstandene, og at han derfor vil afholde sig fra at beskrive Danmarks historie i den tidlige periode. Forklaringen er ifølge ham selv, at kilderne simpelthen ikke er tilstrækkelige til at fremstille en sammenhængende historie for menigmand og alt for bebyrdet med ”Hypotheser og Gjetterier”.⁵⁶ Her måtte genstandene og fortidsminderne tale for dem selv og gennem deres egen kraft bidrage til at vække ærefrygt for forfædrenes gerninger. Det afholder ham imidlertid ikke fra at diskutere tolkningerne af genstandene og fremsætte sine egne meninger i præsentationen af sin plan for det nationale museum, og Ellen Jørgensens dom synes unødvendig hård: ”Her stod Nyerup ved sin grænse. Hans Entusiasme havde været en

⁵⁴ Jørgensen 1964, s. 13; Jørgensen 1960.

⁵⁵ Jf. Damsholt 1992, s. 68. Principielt er jeg enig med Bernard Eric Jensens opdeling citeret af Bøggild Johannsen nedenfor (jf. Borlase-citatet ovenfor), selvom Gram måske nok er et dårligt eksempel.

⁵⁶ Nyerup 1803-8, 1, s. iv-v, 2-3, 29; Nyerup 1803-8, 5, s. 1-2, 89-90.

bevægende Kraft, men han var ikke forsker ... Hvad der krævedes var Løsrivelse fra Litteraturen, et forudsætningsløst Studium af Tingene, Skarpsyn og lang Taalmodighed. Selv kunne Nyerup ikke gøre Fyldest".⁵⁷ Dommen er uden tvivl baseret på en senere tids definition af historikerens virke. Uden at nære-analysere Nyerups historieopfattelse, kunne man imidlertid spørge, om det overhovedet var Nyerups formål? For på den ene side skulle indsamlingen og udstillingen i sig selv vise svundne tiders storhed og vække de patriotiske eller nationale følelser hos "menigmand", og på den anden side var dette projekt underlagt en anden opfattelse af videnskabelighed, hvor historikerens rolle netop blev set som primært registrerende, og hvor man på baggrund af en objektiv fremlæggelse af fortiden gennem dens levninger kunne dømme fortidens gerninger og præstationer.⁵⁸ Og det er netop i stofsamlingen og præsentationen, der konkret mundede ud i indsamlingen og bevaringen af fortidens kilder til eftertiden, og overbevisningen om, at alle typer af kilder kunne bidrage til forståelsen af fortiden, fra monumenterne over genstande til teksterne forstået bredt fra diplomer til litteratur, at Nyerups store indsats ligger. Denne indsats ligger i direkte forlængelse af arbejdet med udgivelsen af kilderne til Danmarks historie på en tekstkritisk baggrund som udgik fra Hans Gram og hans elever. Ligesom med drømmen om nationalmuseet måtte fortsatte studier på den baggrund ifølge Nyerup forhåbentligt kunne bidrage med mere håndfaste 'hypoteser og gætterier', som det da også er sket. Og Nyerups indsats er ikke enestående, men typisk for det antikvariske arbejde, som det kommer frem i bidragene til denne publikation.

⁵⁷ Jørgensen 1964, s. 47-52, her s. 51.

⁵⁸ Jf. Conrad 1979, s. 83.

Tilsammen giver artiklerne her et indtryk af antikvarens virke for perioden 1500-1800, der rækker længere ud end fokuseringen på Fyn antyder. Det skyldes til dels at studiet af antikvaren ligesom antikvarens egne studier ofte var forankret regionalt, men samtidigt var del af et nationalt projekt, hvor man ikke var blind for sammenhængen med udviklingen i andre lande og regioner både interdisciplinært og komparativt. Også på dette punkt lå antikvaren nær et nutidigt ideal.

LITTERATUR

Anders Fos, *Kritisk Bedømmelse af Saxes Danmarkshistorie*, i: *Monumenta Historiae Danica. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af dansk Historie. Især fra det 16. Aarhundrede*, red. Holger F. Rørdam, 4 bd., København 1873-87, 1. rk., bd. 2, s. 539-79

Anders Sørensen Vedel, *Hundredvisebog*, faksimileudgave med introduktion og noter af Karen Thuesen, København 1993

Atlas Danicus, 1677: Kobberstikkene, red. med efterskrift og kommentarer af Ib Kejlbo, København 1974

Bisaha, Nancy, *Creating East and West. Renaissance Humanists and the Ottoman Turks*, Philadelphia 2004

Black, Robert, *Benedetto Accolti and the Florentine Renaissance*, Cambridge 1985

Bruhns, Svend, *Bibliografiens historie i Danmark, 1700- og 1800-tallet*, Ålborg 2004

Conrad, Flemming, *Rabbek og Nyerup. Bidrag til den danske litteraturhistorieskrivnings historie*, København 1979

Conrad, Flemming, *Smagen og det nationale. Studier i dansk litteraturhistorieskrivning 1800-1861*, København 1996

- Cutler, Alan, *The Seashell on the Mountaintop. A Story of Science, Sainthood, and the Humble Genius Who Discovered a New History of the Earth*, London 2004 [2003]
- Damsholt, Torben, "Den nationale magtstat 1560-1760", *Gyldendals Danmarks historie*, bd. 10, red. Søren Mørch, København 1992, s. 53-104
- Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807*, 5 bd., red. Christian Adamsen & Vivi Jensen med Christian Liebing, Højbjerg 1995-2003
- Fink-Jensen, Morten, *Fornuften under troens lydighed. Naturfilosofi, medicin og teologi i Danmark 1536-1636*, København 2004
- Jørgensen, Ellen, *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 2. udg., København 1964
- Jørgensen, Ellen, *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, 2. udg., København 1960
- Hermansen, Victor, "Oprettelsen af "Den kongelige Commission til Oldsagers opbevaring" i 1807", *Aarbøger for nordiske Oldkyndighed og Historie*, 3. rk., 21, 1931, s. 265-320
- Hortsbøll, Henrik, "Civilisation og Nation, 1760-1830", i: *Gyldendals Danmarks historie*, bd. 10, red. Søren Mørch, København 1992, s. 105-98
- Karl Magnus' Kronike*, red. Poul Lindegård Hjorth, Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie 398, København 1960
- Levine, Joseph M., "The Antiquarian Enterprise, 1500-1800", i: Joseph M. Levine, *Humanism and History. Origins of Modern English Historiography*, Ithaca 1987, s. 73-106
- Levine, Philippa, *The Amateur and the Professional. Antiquarians, Historians and Archaeologists in Victorian England, 1838-1886*, Cambridge 1986
- Lomholt, Asger, *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, 5 bd., København 1942-73
- Molbech, Christian, *Fragmenter af en Dagbog skreven paa en Reise i Danmark 1813*, København 1815

- Momigliano, Arnaldo, "Ancient History and the Antiquarian", i: Arnaldo Momigliano, *Studies in Historiography*, London 1966, s. 1-39
- Nyerup, Rasmus, "Fortegnelse over den danske Almues Morskabsbøger, 1. Deel", *Iris*, marts 1795, s. 225-73
- Nyerup, Rasmus, *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder*, København 1816
- Nyerup, Rasmus, *Antiquarisk Reise til Fyen i Julii Maaned 1814*, København 1814
- Nyerup, Rasmus, "Critisk Fortegnelse over trykte Aflads breve i det Antiquariske Museum i København", *Antiquariske Annaler*, 3, 1820, s. 211-52
- Nyerup, Rasmus, *Historisk-Statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider*, 4 bd. i 6, København 1803-8
- Nyerup, Rasmus, *Min Pillegrimsrejse til Sorø i August 1806 med nogle Træk til en Afridsning af Sorøs lærde Tilstand nu og fordem*, København 1807
- Nyerup, Rasmus, *Professor og Ridder Rasmus Nyerups Levnetsløb beskrevet af ham selv*, red. C. L. Ström, København 1829
- Nyerup, Rasmus, *Rasmus Nyerups og Søren Abildgaards Antiquariske Rejser i Aarhus Stift i Aarene 1771 og 1807*, København 1808
- Nyerup, Rasmus, *Udsigt over Nordens ældste Poesi og dens Litteratur. Et Programma ved Forelæsnningernes Begyndelse over Danmarks nyere poetiske Litteratur*, København 1798
- Parry, Graham, *The Trophies of Time. English Antiquarians of the Seventeenth Century*, Oxford 1995
- Pedersen, Olaf, *Lovers of Learning. A History of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters, 1742-1992*, København 1992
- Pontoppidan, Erich, *Gesta et Vestigia Danorum extra Daniam præcipue in Oriente, Italia, Hispania, Gallia, Anglia, Scotia, Hibernia, Belgio, Germania et Sclavonia*, 3 bd., København 1740-41

Pontoppidan, Erich, *Annales ecclesiae danicae diplomatici. Oder nach Ordnung der Jahre abgefasset und mit Urkunden belegte Kircken-Historie des Reichs Dännemærck*, 4 bd., København 1741-47

Pontoppidan, Erich & Hans de Hoffman, *Den danske Atlas eller Konge-Riget Dannemark med dets naturlige Egenskaber, Elementer, Indbyggere, Væxter, Dyr og andre Affødninger, dets gamle Tildragelser og nærværende Omstændigheder i alle Provintzer, Stæder, Kirker, Slotte og Herre-Gaarde. Forestillet ved en udførlig Lands-Beskrivelse, saa og oplyst med dertil forfærdigede Land-Kort over enhver Provintz, samt ziret med Stædernes Prospector, Grund-Ridser, og andre mærkværdige Kaaber-Stykker*, 7 bd., København 1763-81

Præsteindberetninger til Ole Worm, red. Frank Jørgensen, 2 bd., Landbohistorisk Selskab 1970-74

Regesta diplomatica historiae Danicae: Index chronologicus diplomatum et literarum, historiam Danicam ab antiquissimis temporibus usque ad annum 1660 illustrantium quæ in libris hactenus editis vulgata sunt, red. Det Kongelige danske Videnskabernes Selskab, 8 bd., København 1843-1907

Ribe Stifts beskrivelse 1638. Indberetninger fra Stiftets Præster til O. Worm, red. Oluf Nielsen, København 1875

Rønning, F., *Fire fynske Bondersønner. Litteraturhistoriske Levneds-skildringer af Rasmus Nyerup, Rasmus Rask, N. M. Petersen, Rasmus Nielsen*, 2. udg., København 1919

Schepelern, H. D., *Museum Wormianum. Dets Forudsætninger og Tilblivelse*, Århus 1971

Schnapp, Alain, *The Discovery of the Past*, oversat Ian Kinnes & Gillian Varndell, New York 1997

Skovgaard-Petersen, Karen, *Historiography at the Court of Christian IV (1588-1648). Studies in the Latin Histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius*, København 2002

Suhm, Peter Frederik, *Historie af Danmark*, 14 bd., København 1782-1828

Sweet, Rosemary, *Antiquaries. The Discovery of the Past in Eighteenth-Century Britain*, London 2004

Terpæger, Peder, *Ripæ Cimbricæ seu urbis Ripensis in Cimbria sitæ descriptio ex antiquis monumentis, bullis, diplomatibus eruta et variis iconibus æri incisis et suis locis insertis illustrata*, Flensborg 1736

Slægten Bircherod

Et antikvarisk dynasti fra o. 1700

Birgitte Bøggild Johannsen

Inden for den ældre Enevældes lærdomshistorie indtager den fynske Bircherodslægt en ganske særlig plads, der endnu langt fra har fået den opmærksomhed, den fortjener.¹ Familien etableredes i Odense 1655, da 'stamfaderen' til det antikvariske dynasti, professor Jacob Jensen Bircherod fra Birkerød i Nordsjælland fik embede ved byens Gymnasium. Og siden bidrog mere end tre generationer af slægten aktivt til den historiske forskning, vel at mærke forstået i den bredeste definition heraf. I sin karakteristik af det førmoderne historiefag har Bernard Eric Jensen (2003) for 1700-tallets vedkommende udpeget to forskellige idealtyper af historikere. *Den filosofiske historiker* betragtede som en Ludvig Holberg den historiske disciplin som en filosofisk-litterær genre, hvor sammenhænge og forklaringer dikteredes af en overordnet

¹ Bircheroddynastiet er summarisk nævnt af Jørgensen 1931, men savnes f. eks. helt i Damsholts oversigt 1992 over historiens historie fra perioden i *Gyldendals Danmarks historie* 10, s. 53-104. Til gengæld er familiens bidrag til numismatikken, runologien og arkæologien nævnt bl.a. hos Ernst og Galster 1933, s. 154-61, 169-75, 175-80 og 187-90; Nielsen 1939-40, s. 181-95; Tanderup og Ebbesen 1979, spec. s. 21ff og 53-89. For introduktioner til Bircheroddynastiet, jf. generelt DBL, 2 (1979), s. 146-49 (redigerede artikler fra værkets andenudgave ved R. Paulli og Bjørn Kornerup), *Odense bys historie*, 2, 1980 og 3, 1981 (hhv. ved Aage Fasmer Blomberg og Anne Riising), Hansen 1951, s. 94-115; Smed 1994, s. 260 samt Bøggild Johannsen 2001, s. 101ff.; jf. endvidere Ehrencron-Müller 1, 1924, s. 429-43 for fortegnelse over trykt litteratur, mens Rep. 1, IV, 1906-12, s. 144f. og 2, VIII, 1936, s. 439-48 beskriver håndskrifter med middelalderligt diplommateriale. Se desuden ndf.

samfundsopfattelse, mens *den filologiske antikvar*, eksemplificeret bl.a. af Hans Gram, videreførte den ældre, bredt stofindsamlende, antikvariske tradition, hvor fortidens levn – de være sig skriftlige eller materielle – underkastedes en kritisk vurdering og minutiøst sattes i system i en metodisk proces, der kunne paralleliseres med en filologisk tekstkritik.²

Det er lige netop inden for den sidste gruppe, vi skal placere Bircheroddynastiet. Som sande polyhistorer var omtrent intet emne fremmed for medlemmerne af denne kreds. Man bevægede sig kyndigt og autoritativt mellem talrige discipliner, fra naturhistorien, astronomien og geografien, via filologien og litteraturen til historien i videste forstand. Deres historiske forskningsfelt omfattede således både den lokale (Odense By og Fyn) og den nationale historie, ligesom man ydede selvstændige bidrag til såvel personal- og kirkehistorien, numismatikken, sigillografien og runologien som til arkæologien (se Jakob Tue Christensens bidrag) og folkemindevidenskaben. Familien indsamlede, afskrev eller foretog selvstændige analyser af skriftlige kilder, både til middelalderens og nyere tids historie. Dertil kom, at man i det antikvariske arbejde i lige så høj grad inddrog materielle levn – fortidsminder, bygningsværker og enkeltgenstande – til belysning af de respektive emner.

Selve familien, der næsten kan betegnes som en lærdomsjunta, var centralt placeret i datidens akademiske univers. Man havde etableret vide netværker – ikke mindst gennem slægtskabsbånd – til universitetsverdenen og kirkelige eller politiske cirkler, både lokalt, på landsplan og internationalt – forhold, der til trods for en bopæl i provinsen for Odensekredsens medlemmer befordrede den nyttige vidensudveksling og faglige dialog med

² Jensen 2003, s. 111ff.

ligesindede i hovedstaden eller rundt om i Europa. Endvidere har navnlig biskop Jens Jacobsen Bircherod og hans nevø, landsdommer Jacob Thomsen (Thomassøn) Bircherod, som annalister, dagbogsskrivere og nysgerrige iagttagere af deres omverden efterladt et materiale, der sammen med brevstoffet er unikke primærkilder til indblik i datidens hverdagsliv og forestillingsverden, betragtet gennem øjnene af et veloplyst medlem fra det etablerede købstadsborgerskab.

Når en samlet historiografisk redegørelse for Bircherod-dynastiets betydning stadig venter på sin forfatter eller sit forskningsprojektnummer, er en nærliggende forklaring nok næppe alene den enmæssige spredning. Der kræves ganske enkelt et gedigent 'bearbejde', før man kan skride til værket. En elementær, men langt fra ukompliceret tilgang til opgaven, vil bl.a. være etableringen af en fortegnelse over familiens litterære efterladenskaber, hvoraf kun en brøkdel foreligger trykt. Af det vældige håndskriftmateriale findes i øvrigt en gråzone, der enten kun kendes som titler eller er overleveret i senere afskrifter. Ofte vil det derfor være nødvendigt at foretage en 'genealogisk' nærlæsning af de bevarede manuskripter, der eksisterer i flere forskellige redaktioner. Håndskrifternes indbyrdes afhængighed må vurderes, ligesom der må opstilles stemmaer, før de enkelte versioners kildeværdi i gengivelsen af ældre diplomer eller monumentindskrifter kan afgøres – en opgave, som ikke mindst har været velkendt for udgiverne af *Repertoriets* og *Diplomatarium Danicum*. Føj så dertil i øvrigt en kortlægning af dynastiets samlinger, såvel af bøger og håndskrifter som af materielle genstande. Alligevel kunne en mere indgående behandling af det fynske lærdomsdynasti – vurderet i sin helhed eller udparcelleret i delbehandlinger – udmærket repræsentere en relevant tværdisci-

plinær udfordring for Syddansk Universitet. Ideen er hermed givet videre!

I det følgende skal gives en kort introduktion til emnet. Efter at scenen er sat, vil dynastiets vigtigste personer blive præsenteret (jfr. også appendiks), og sidst skal fokus rettes mod et enkelt værk, brødrene Jens og Jacob Jacobsen Bircherods utrykte håndskrift, *Monumenta et Inscriptiones Otthinienses Uberioribus Historicis et Genealogicis illustratae notis* fra o. 1679 (fig. 1). Navnlig dette værk har i forbindelse med *Danmarks Kirkers* publicering af kirkerne i Odense 1990-2001 udgjort en guldgrube af information om byens ældre gravminder, hvoraf hovedparten for længst er forsvundet.³ En videre udnyttelse af Bircherod-familiens antikvariske samlinger i forbindelse med Kirkeværkets udgivelse af de øvrige fynske kirker må dog foreløbig afvente blidere økonomiske og politiske vinde efter en foreløbig standsnings af projektet i 2001.

Men først et par ord om overleveringen. Generelt har Odense som bekendt i ældre tid hverken været særligt plaget af krigsødelæggelser og bybrande, på samme måde som f.eks. København eller Viborg. Men både lokale myndigheder, kirkelige såvel som civile, og private har i perioder udvist en påfaldende flegma over for fortidens efterladenskaber. Det gælder for bevaringen af ældre monumenter, der i fremskridtets og moderniseringens hellige navn er blevet kasseret eller fjernet med hård hånd, og for omsorgen for ældre arkivalier. Landsarkivaren G. L. Wad ristede i 1927 veloplagt fænomenet ”Vandalismen i Fyen” og dets ophavsmænd over en sagte ild. Og til vandalernes fremfærd regnede han netop ”Mishandlingen af

³ Bøggild Johannsen i DKOa, 2, spec. s. 633, note 5; 699f.; 3, s. 1343, 1825 med tilhørende noter.

Bygninger, især Kirkebygninger med deres Inventar” og ”Tilintetgørelsen eller Vanrøgten af Archiver”.⁴ Navnlig det sidste tema var emnet for hans artikel. Men den kunne sagtens følges op med en ”Vandalismen i Fyen. Del II”, der bl.a. skulle beskrive de radikale kassationer i Odense af kirkeligt inventar og gravminder, for ikke at tale om bygningsnedrivninger, navnlig i 1700- og 1800-tallet.⁵

Blandt de mange skræmmende eksempler på ’arkivslagtninger’ fra ældre tid nævner Wad ikke mindst Bircherod-familiens samlinger, der ligeledes mødte *deres* triste skæbne. Det gjaldt for dele af Jacob Jensen Bircherods, Thomas Broder Bircherods og hans søn, landsdommer Jacob Thomsen Bircherods samlinger. Ikke længe efter sidstnævntes død 1737 valgte eksekutoren, morbroderen, professor Erik Mule at brænde nevøens – utvivlsomt værdifulde – korrespondance med historikeren Hans Gram, som den ”Hader af de Videnskaber hans filosofiske Caprice ringeagtede”. Og han gav sig i sit snæversyn ikke engang tid til at gennemse materialet med ét øje ”*nam luscus erat* (for han var énøjet)”, som en senere kollega, P. F. Suhm karakteriserer hans adfærd.⁶

Som selvbestaltet ’oldermand for de Bircheroders familie’ havde Jacob Bircherod dog også selv, omtrent bogstaveligt, bidraget til at bære ved til bålet, da han allerede forinden havde solgt dele af faderens antikvitetssamling til amtmænd Theodor

⁴ Wad 1927, s. 468.

⁵ Om monumentdestruktionerne, gennemført bl.a. ved Domkirken i 1750’erne og 1760’erne, da alle ”gamle træskramlerier” og tilsvarende genstande af sten og metal blev solgt ud, eller ved Gråbrødre Klosterkirke i 1804f., da den værdifulde kirke nogle år før den definitive nedrivning 1817-18 blev tømt for inventar og gravminder, jfr. Bøggild Johannsen i DKOA, 2, s. 418, 708f.; 3, s. 1774f.

⁶ Jf. Suhm 1795, s. 178.

Lente Adeler, for 30 læs brænde og 220 rdl.⁷ Deriblandt var kobberpladerne til illustration af den ovennævnte Odensebeskrivelse, der 1791 afhændedes på dødsboauktionen efter sønnen, konferensråd Frederik Christian Lente-Adeler.⁸ Spredningen af den Bircherodske håndskriftskat i landsdommerens varetægt skete imidlertid langt fra så ustyret, som dette kunne give indtryk af. Som ugift uden direkte arvinger søgte han i sine sidste år – med historikeren Hans Gram som mellemmand – målrettet at kanalisere væsentlige dele af sin bedstefars, faderens og sine egne utrykte arbejder til offentlige samlinger, for at undgå, at materialet ”mueligt kand falde i een vankundig arvings hender, som deraf vil gjøre kremmerhuuse”.⁹ På den måde erhvervede Universitetsbiblioteket 1735 et omfattende, endnu bevaret materiale af familiens håndskrifter, mens andet, der generøst forinden var udlånt til interesserede forskere, til dels gik tabt.¹⁰ På tabskontoen fandtes bl.a. 100 håndskrifter, der ved Frederik Rostgaards mellemkomst ’uofficielt’ var blevet indlemmet i kongens arkiv, men efter alt at dømme gik op i luer ved Københavns brand i 1728.¹¹

⁷ Enkelte dele af korrespondancen er dog bevaret, jf. bl.a. Gram 1907, s. 34f., 64f. og Galster 1933, s. 175-80, 187-90 samt ndf. Jf. om odelæggelserne Wad 1927, s. 481f. og Boberg 1936, s. 25. Om landsdommerens aktivitet som litterær eksekutor for familiens skriftlige efterladenskaber, jf. i første række hans egen beretning i det slægtshistorisk værdifulde håndskrift i KglBibl., Kall 130, 2°, her citeret efter Boberg 1936, s. 19ff.

⁸ Wad 1927, s. 481f. Jf. om kobberpladerne udførligt Vellev 1986, s. 127ff., 155 (note 28-31).

⁹ Jf. brev til Gram o 1733, gengivet hos Boberg 1936, s. 26.

¹⁰ Krarup 1929-35, passim (Bircherod). Oversigten f.eks. over Det Kongelige Biblioteks topografiske håndskrifter vedr. Fyn med Bircherodsk proveniens hos Gigas I, 1903, s. 225-34, viser, at flere senere blev indlemmet i biblioteket fra private bogsamlinger, bl.a. hidrørende fra Gram, Frederik Rostgaard, Terkel Klevenfeldt, Peder Birch, Christian Brandt, Otto Thott og P. F. Suhm.

¹¹ Boberg 1936, s. 21 (note 21) efter Kall 130, 2°.

FRA BIRKERØD TIL ODENSE – OVERBLIK OVER SLÆGTENS MEDLEMMER

Bircherodslægten kan uden overdrivelse karakteriseres som en præste- og embedsmandsfamilie.¹² Bircherodnavnet hidrørte fra præsten Jens Hermansen i Birkerød (1588-1657), der var søn af Herman Jensen, 'en fornem borger i Helsingør'. Et gruppeportræt af Jens Hermansens nærmeste familie, omfattende ham selv, to hustruer og ti børn, er 1646 fastholdt på et malet og udskåret epitafium i Birkerød Kirke.¹³ Af døtrene ses muligvis den yngste, Dorte (Dorothea) Jensdatter Bircherod (1629-1700) nederst th. (vel vist oven over en datter, der døde straks efter fødslen). Mens hendes tre søstre alle blev præstegift, skulle Dorte selv foretage et socialt avancement gennem ægteskabet med Henrik Gerner, en af barokkens frodigste poeter, der efter en – i øvrigt dramatisk – embedstid som kapellan og senere sognepræst i Birkerød, i 1693 udnævntes til biskop i Viborg Stift. Blandt Jens Hermansens fem sønner, hvoraf én døde kun 13 år gammel, ses de to ældste, Jens Jensen Bircherod (1623-86) og Jacob Jensen Bircherod (1624-88) formentlig som de yderste tv., begge vist med spirende skægvækst. Også disse distancerede sig fra de yngre brødres præstevalg og foretrak den akademiske løbebane. Jens Jensen blev professor i filosofi, siden i græsk og endelig i teologi ved Københavns Universitet, mens hans anden hustru, Karen Køller var enke efter biskop i Trondhjem, Erik Eriksen Pontoppidan (i øvrigt en grandonkel til den berømte antikvar, biskop Erich Pontoppidan (1698-1764)). Jens Jensens store

¹² Generelt om slægten, jf. Hansen 1951, s. 94-115.

¹³ *Danmarks Kirker, Frederiksborg amt*, s. 958. I kirken er også bevaret gravstenen fra præsten og hans anden hustru, jf. s. 962f.

forfatterskab var overvejende teologisk. Hans to sønner, Hans Husvig Bircherod (1663-1720) og Jens Jensen Bircherod den yngre (1664-1720) førte stafetten videre, den første som professor og senere rektor ved Københavns Universitet med disciplinerne logik og metafysik, historie og geografi, mens broderen blev biskop i Kristiansand. En yngre bror, Christian Carl Jensen Bircherod (1667-1730) valgte undtagelsesvis militærvejen, men sluttede sin karriere som justitsråd og indehaver af den østfynske Fraugdegaard, erhvervet gennem hustruen, Birgitte Balslev, siden 1703 enke efter Fynsbiskoppen, digteren Thomas Kingo.

Og dermed er vi ved den fynske gren af slægten: Jacob Jensen Bircherod var som broderen dimitteret fra Herlufsholm og foretog inden for tidsrummet 1648-55 en uddannelsesrejse til bl.a. Holland, Tyskland, Østrig, Italien, Schweiz og Frankrig, fra 1651 som hovmester for den senere diplomat og gehejme-statsminister, Jens Juel. 1655 blev han professor i filosofi og matematik, siden i teologi ved det relativt unge (indviet 1623) Gymnasium i Odense, der som bekendt var oprettet som en overbygning på den eksisterende Latinskole og en forberedelsesanstalt til Universitet.¹⁴ Etableringen inden for Odenses embedshierarki cementeredes allerede 1656 ved ægteskabet med borgmesterdatteren Sille Risbrich, datter af Thomas Brodersen Risbrich og Birgitte Ottedatter Seeblad, der selv var af borgmesteræt.¹⁵ Familieforbindingen blev af central betydning, også for parrets børn, hvilket navnlig Jens Jacobsen Bircherod gentagne gange gav udtryk for, og venerationen for slægtens

¹⁴ Om Bircherods virksomhed ved Gymnasiet, jf. Blomberg 1984, s. 92ff.

¹⁵ Om Thomas Brodersen Risbrich og hans kreds, jf. udførligt Larsen 1965, II, s. 150-57.

ældre medlemmer strakte sig endog hinsides døden.¹⁶ Professorfamilien boede i svigerforældrenes ejendom, Overgade 11, lige over for Silles bedsteforældre, Otte Knudsen Seeblads og Abigael Hasebarts tidligere residens i nr. 8.¹⁷ Jacob Jensens forfatterskab spændte vidt og omfattede teologi, sprog, litteraturhistorie, matematik og astronomi.¹⁸ Biskop Thomas Kingo holdt i 1688 ligprædikenen over den højlærde mand, der dog i lige så høj grad blev berømmet for sin beskedenhed og fromhed, en sand efterfølger af profeten Enok (fig. 2).¹⁹

Professorparrets børn, de fire brødre Bircherod, Jens, Thomas, Jacob og Christian samt søsteren Birgitte (to søskende døde i spæd alder) blev i de første år uddannet i hjemmet og i byens skoler. Deres antikvariske interesser var tidligt vakt ifølge nevøen, landsdommeren, der fortæller: ”alle vare scribaces, liebhavere af antiquiteter og store Collecteurs (...), og deres naturel yttrede sig i deres første ungdom. Jeg har seet almanacher, som de havde havd som børn, een har annotered daglig hvad veyr det var, een anden har skreven, hvad mad han aad (...)”.²⁰ De sidste kendes ikke, men et uvurderligt kildemateriale blev som nævnt nedlagt i Jens Bircherods legendariske dagbøger i 51 bind over egne, inden- og udenlandske materier, strækkende sig over annalistens hele 50-årige levetid fra 1658-

¹⁶ DKOA, 2, s. 883f., 903. Vedr. forholdet til den Seebladske familie, jf. også Wad 1924, s. 320-66.

¹⁷ Engelstoft (1880) 1977, s. 278f., 333.

¹⁸ Jf. Bloch 1788, I, 2, s. 299-309.

¹⁹ Kingo (1691) 1975, s. 97-212; jf. også Bøggild Johannsen 2001, s. 106ff. Hans gravskrift er føjet til svigerfamiliens epitafium i Odense Domkirke, jf. DKOA, 2, s. 765f.; selv var han med hustruen begravet i den tilhørende gravkrypt, oprindelig i midtskibets sydvestende, jf. smst. s. 903, ligesom begges navne var anført på den tilhørende gravsten, s. 827. Parret markerede sig dog selvstændigt med donationen af en lysekroner, jf. smst. s. 622f.

²⁰ Boberg 1936, s. 7 (efter Kall 130, 2°).

1708, om end for den tidlige tid redigeret og sammenfattet i voksenårene. Til optegnelserne føjer sig et fyldigt materiale af breve.²¹ Blandt frugterne af Jens Jacobsens og hans yngre bror, Jacob Jacobsens ungdommelige virkelyst var den værdifulde registrering o. 1679 af indskrifter fra Odense By, der skal omtales nærmere ndf. Brødrene var da hhv. 21 (Jens) og 15 år (Jacob) gamle.

Den ældste søn, Jens (1658-1708) blev som 16-årig dimitteret som student fra Gymnasiet, to år senere, 1676, fik han teologisk eksamen fra Københavns Universitet, og 1678 indledtes en studierejse til udlandet, som dog måtte afbrydes af helbredsgrunde. 1679-82 fulgte en reconvalsensperiode i Odense, før han rejste til København og her tiltrådte en post som viceprovst på Regensen. Af særlig relevans i denne sammenhæng var hans samarbejde med antikvaren Peder Hansen Resen, til hvis værk, *Kong Christian Den Andens (...) Danske Lov-Bøger (...)* fra 1684, han leverede oplysninger og gengivelser af de kongelige monumenter i Gråbrødre kirke, ligesom han året efter forfattede et indeks til fortegnelsen over Resens bogsamling (*Petri Johannis Resenii Bibliotheca, Regiæ Academiæ Hafniensi donata (...)* (1685)). Siden tog embedsbanen fart. Efter en universitetskarriere udnævntes han 1693 til biskop i Ålborg, et embede, han beholdt til sin død, 6. december 1708. Hans epitafium (fig. 3) er ophængt på muren i 1. fag af Odense Dømkirkes søndre sideskib nær den murede begravelse i 'det Seebladske og Hasebartske hjørne', hvor medlemmer af hans oldeforældres og mormors familie lå.²² Stenen blev opsat af enken, Søster Bartholin, med hvem han

²¹ Dagbøgerne i Det Kongelige Bibliotek er udgivet i udtog af Molbech 1846 samt i uddrag i *Personalhistorisk Tidsskrift* af Wad 1883, Christiansen 1894-96 og Hjorth-Nielsen 1925-31.

²² DKOa, 2, s. 705, 778 og 882.

indgik ægteskab i 1690, ”for ikke at overvældes af husholdningsorger, som han ikke var vant til”. Hun var datter af rektor ved Frederiksborg Skole, Albert Bartholin, der selv var af et dynasti af lærde, som bl.a. talte broderen, lægen Thomas Bartholin (1616-80) og nevøen af samme navn (1659-90). Ligesom sine fynske slægtninge markerede også han sig gennem sin antikvariske virksomhed.

Det vil føre for vidt her at opregne Jens Bircherods værker, der omfattede samlinger til såvel personalhistorien (herunder genealogien) som til oplysning om den danske topografi generelt og til den fynske specielt. Efter hans død solgtes den efterladte bogsamling på auktion 1709, mens håndskrifter m.m. overgik dels til en nevø, Jens Willumsen Rosenvinge, sognepræst og senere provst i Vissenbjerg, dels til hans tre år yngre bror, Thomas Broder(us) Bircherod (1661-1731). Denne gennemførte i modsætning til sin ældre bror en studierejse til Tyskland, Holland, England, Frankrig og Schweiz, men valgte efter hjemkomsten 1688 at følge i faderens fodspor ved skolevæsenet i Odense, først ved Gymnasiet som professor i filosofi og siden hen i veltalenhed, og fra 1694-1722 som rektor ved Odense Skole.²³ Også han var gift ind i det odenseanske rådsaristokrati som ægtemand til Anna Mule, datter af rådmand Mogens Mule og Margrethe Eriksdatter.²⁴ Sine sidste leveår var han plaget af apopleksi og måtte begrænse de videnskabelige sysler. 26. januar 1731 blev han nedsat i sin murede begravelse, østligst i Domkirkens midtskib, mellem 4. og 5. fag. Her fandt

²³ Blomberg 1984, specielt s. 101f, 106f, 140ff.; om Thomas Broder Bircherod, jf. også sønnen, Jacob Bircherods biografi over faderen (KglBibl., Gammel Kongelig Samling 3041, 4°), udgivet af Fabritius 1929, s. 214-30.

²⁴ Larsen 1965, II, s. 78, 83. Margrethe Eriksdatter var i sit andet ægteskab gift med professor ved Gymnasiet, Elias Naur (1659-1728).

også hustruen og hans børn, deriblandt landsdommer Jacob Bircherod hvile.²⁵

Thomas Bircherods litterære bo, der som nævnt forvaltedes af sønnen Jacob, omfattede af fynskrelevant materiale navnlig den stort anlagte foliant, *Fyens Lands Beskrivelse*, der kendes i en række afskrifter eller bearbejdnings. Originalen var blandt de manuskripter, der udlåntes til Frederik Rostgaard og brændte 1728. Det er ikke et topografisk værk i almindelig forstand, men en samling, til dels illustreret, af historiske oplysninger om kirkelige og verdslige institutioner og bygninger, samt om den personkreds, der var knyttet hertil.²⁶ Værdifulde bidrag til den forhistoriske og ældre middelalders arkæologi rummer den posthumt (1743) udgivne afhandling, oprindeligt forfattet i 1701, om årsagerne til de nordiske og særligt de danske oldsagers undergang, *De causis deperditarum apud Septentrionales & praesertim apud Danos antiquitatum*.²⁷ Af særlig betydning for navnlig Odense Bys ældre historie skal yderligere nævnes hans arbejder om Knud den Helliges liv med en kommenteret oversættelse af Ælnoths *De vita et passione S. Canuti*, udgivet posthumt (hhv. 1773, 1794 og 1745). Dertil kom hans uvurderlige observationer i *Dissertatio* som øjenvidne til fremdragelsen i 1694 i Domkirken af de to helgenskrin for S. Knud og antagelig hans bror, Benedikt, fra en niche i korets østmur. Som det er udførligt beskrevet i *Danmarks*

²⁵ DKOa, 2, s. 901f.

²⁶ For udgaver af værket, jfr. Gigas 1903-15, I, s. 227f., hvortil kommer en afskrift efter den brændte original, besørget ved Rostgaard (KglBibl., Rostgaard, 18, fol) samt et eksemplar i Odense Katedralskoles Bibliotek. En redegørelse for værkets overlevering med en særlig omtale af dets vidnesbyrd om runeindskrifter findes hos Nielsen 1939-40, s. 182-95.

²⁷ Værket tryktes i *Dänische Bibliothec* IV, 1743, s. 369-472, om end med en noget afvigende titel fra originalen (KglBibl., E donatione variorum, 107, 4°). Jf. om dette også Nielsen 1939-40, s. 182; Tanderup & Ebbesen 1979, s. 25f.

Kirker, kunne der på dette grundlag udarbejdes kobberstik af de to fundne kister, som var en væsentlig korrektion til den fantasifulde gengivelse i hans brødres ældre beskrivelse fra o. 1679 (fig. 4-5).²⁸ Og sidst, men langt fra mindst, skal fremhæves hans og sønnen Jacob Bircherods utrykte samlinger til *Odense Bispekrønike*, spændende fra de ældste tider frem til 1664.²⁹

Den næstyingste af professor Jacob Jensen Bircherods sønner, Jacob Jacobsen Bircherod (1664-87) var som nævnt ovf. medarbejder ved værket om Odensemonumenterne. Han forlod fødebyen efter 1681 for at tiltræde sin store uddannelsesrejse, hvor han ledsagede broderen Thomas, men den håbefulde unge mand omkom ulykkeligt 17. juli 1687 under en badning i Seinen. Eller som det formuleredes i velmente rim af hans lærer, Mads Petersen Rostock i *En liden Trøste-digt* (...) fra samme år:

”Da drog Gud selff din Siæl op aff det dybe Vand
Og satte dend hos sig i Himmel-Fryde-Stand.
Igiennem Ild og Vand Gud og de sine fører
Hans Himmel-Flytte-Vogn(!) endog i Vandet kiører.
Det var saa hans Behag, ved dette Middel Dig
Her fra at flytte bort til Ærens Himmerig.”

Søsteren Birgitte (1660-1742) bidrog ikke – så vidt vides – personligt til søskendeflokkens antikvariske virksomhed, men medvirkede til forankringen af familien i det odenseanske rådsaristokrati og lærdomsmiljø gennem sit første ægteskab med borgmester Willum Jensen Rosenvinge (1619-84), efterfulgt af et

²⁸ DKOa, 2, s. 427f., 447f.; Bøggild Johannsen 2001, s. 102.

²⁹ En redegørelse for håndskrifterne hertil og et forsøg på opstillingen af et stemma blandt disse er Riis u.a. s. 1-29. Håndskrifterne indeholder desuden en lang række uvurderlige diplomafskrifter

andet giftermål med en tidligere kollega til faderen, professor i teologi ved Gymnasiet, Knud Hansen Landorph (1649-1711). En mindetavle af grå kalksten med broget staffering og våbenskjolde for de tre personer findes endnu i sydsiden af Domkirkens kor, nær den tidligere gravkrypt.³⁰

Beskrivelsen af det odenseanske Bircheroddynasti skal slutte med det yngste skud på den ærværdige stamme, Jacob Thomsen Bircherod (1693-1737), der allerede er omtalt flere gange tidligere. Han var søn af Thomas Bircherod og Anna Mule og opnåede som den eneste af sine tre søskende voksenalder, men døde ugift og uden arvinger. Han var vidtberejst og gik med ildhu i slægtens spor som antikvar, men huskes af eftertiden mindre for sin lærdom end for sin flid.³¹ Embedsbanen kulminerede 1735, to år før hans død, med en post som anden landsdommer i Fyn. Som sin far og sine onkler var han en ihærdig samler og føjede talrige bidrag til deres antikvariske og historiske værker, bl.a. i et stort anlagt, men ufuldført opus i syv bind, *Theatrum Fionia*, tænkt som et supplement til Erich Pontoppidans *Theatrum Danicae veteris et modernae* (1730).³² Femte del af værket er en værdifuld beskrivelse, til dels illustreret, af Odense Bys antikviteter fra 1730.³³ Håndskriftet rummer

³⁰ DKOa, 2, s. 777f., 879.

³¹ Jf. Clausen 1941, s. 184, der karakteriserer ham i følgende vendinger: ”En forsigtig Intelligens, parret med Videbegærlighed og udpræget Sans for det kuriøse (...)”.

³² Jf. Boberg 1936, s. 115f. (efter Kall 130, 2°) for en oversigt over indholdet af værket, der kendes i forskellige redaktioner blandt håndskrifter i Det Kongelige Bibliotek (bl.a. Ny Kongelig Samling, 404, 2°, Ny Kongelig Samling 729, 4°) og note 29.

³³ Originalen eller en afskrift heraf, der ifølge Bircherod selv blev foræret til ’grev Rantzau i Norge’, dvs. vicesatholder Christian Rantzau. Dette er formentlig identisk med håndskriftet i Det Kongelige Bibliotek (Additamenta 161,

samtidig en fascinerende beskrivelse af begivenhederne omkring Frederik IV's sygdom, død og bisættelse i byen i efteråret 1730, iagttaget fra en udsigtspost i hjørnehuset ved S. Knuds Kirkegård, hvor Jacob Bircherod som en anden Marcel Proust i lange perioder var lænket til sengen.³⁴ Blandt de talrige bidrag til Odenses byhistorie, der senest er blevet udnyttet bl.a. af Lars Bisgaard, var hans *Samling om gamle Gilder og Gildeskraaer i Odense*.³⁵ Da han var fuldt ud bevidst om efterslægtens mulige ligegyldighed over for hans litterære produktion, sørgede han i sine senere år som selvbestaltet arkivar for omhyggeligt at opregne egne skriftlige arbejder, hovedsagelig fra tidsrummet 1725-37.³⁶

MONUMENTA ET INSCRIPTIONES

Sidst, men langt fra mindst skal i denne sammenhæng nævnes det Bircherodskrift, der for en Odenseantikvar med særlig interesse for byens ældre kirke- og personalhistorie ubetinget må betegnes som et hovedværk, Jens og Jacob Bircherods tidligere nævnte *Monumenta et Inscriptiones Otthinienses Uberioribus Historicis et Genealogicis illustratae notis* fra o. 1679 (fig. 1). Redegørelsen for de odenseanske monumenter og indskrifter, illustreret med fyldige historiske og genealogiske noter, rummer en udførlig registrering af indskrifter, primært på gravminder, fra byens historiske

2°). En anden samling af egenhændige optegnelser vedr. byens topografi, *Topographia Ottoniensis*, er Ny Kongelig Samling, 184, 8°.

³⁴ Wad 1921, s. 71-105. Om bisættelsen, der gennemførtes med et prægtigt castrum doloris i byens 'slotskirke', S. Hans Kirke, jf. DKOa, 3, s. 1411ff.

³⁵ Bisgaard 2001, s. 30, 55, 108. Håndskriftet er omtalt i KglBibl., Kall 130, 2° (Boberg 1936, s. 117) og er antagelig identisk med manuskriptet i KglBibl., Kall 665, 8°, med afskrift i Ny Kongelig Samling 186, 8°.

³⁶ Fortegnelse i KglBibl., Kall 130, 2°, gengivet hos Boberg 1936, s. 115-20.

bygninger i følgende rækkefølge: Gråbrødre Kirke, S. Knuds Kirke, S. Hans Kirke og Vor Frue Kirke; endvidere fra Odense Hospital, det tidligere Gråbrødre Kloster, Gymnasiet, Vor Frue Skole og Latinskolen. Inden for hver af kirkebygningerne findes en ganske konsekvent registreringssystematik. Man bevæger sig således fra øst mod vest, idet epitafier og indskrifter på inventar beskrives før indskrifter på gravsten, og korets monumenter før midt- og sideskibenes eksempler (det søndre før det nordre).³⁷ En række af indskrifterne er suppleret med personalhistoriske kommentarer i et efterfølgende appendiks.

Værket er overleveret i en lang række versioner, der kort skal omtales ndf. Der er ingen tvivl om, at det har været beregnet til offentliggørelse, idet det var forsynet med illustrationer. I et par af udgaverne er tegninger, og på grundlag af disse udførtes kobberstik, hvoraf et enkelt, der forestiller kong Hans' og dronning Christines mindesten fra Odense Gråbrødre Kirke (i dag i Odense Domkirke), er forsynet med Jacob Bircherods daterede signatur fra 1683 samt oplysningen om, at han både tegnede og stak billedet (fig. 6).³⁸ Der er derfor god grund til at tro, at han i det mindste har været ophavsmanden til de ganske detaljerede tegninger. Derimod har en anden hånd formentlig udført de øvrige kobberstik, der er mere summariske og grove i forhold, såvel til det førnævnte som til de tegnede forlæg. Selve samlingen af trykplader, der som nævnt siden solgtes, blev for

³⁷ DKOa, 2, s. 699; 3, s. 1138, 1409.

³⁸ Gengivet i DKOa, 2, s. 718, fig. 572b sammen med en tegning af samme sten (fig. 572a), formentlig ligeledes udført af Jacob Bircherod. Kobberstikket findes i KglBibl., Ny Kongelig Samling 739a, 4°, mens tegningen hidrører fra Ny Kongelig Samling 4646, 4°.

enkeltes vedkommende benyttet i senere publikationer, og 16 heraf er endnu bevaret.³⁹

Tidspunktet for værkets tilblivelse og færdigredaktion fra brødrenes side er i en række af versionerne angivet til 1679, hvilket dog må tages med forbehold i betragtning af Jacob Bircherods stik. En *terminus ante quem* må for Jens vedkommende antagelig være marts 1682, da han forlod fødebyen og vel et af de nærmestfølgende år for Jacobs vedkommende, da han tiltrådte sin udlandsrejse. Hvad håndskrifternes overlevering angår, er situationen yderligere kompliceret. En foreløbig optælling kan mønstre mindst 14 versioner af værket, hvoraf urversionen, som må have været forsynet med tegninger, tilsyneladende ikke er bevaret. Måske er denne fulgt med Jens Bircherod til Ålborg sammen med andre udgaver af skriftet. En nevø af biskoppen, den førnævnte Jens Willumsen Rosenvinge, erhvervede således et eksemplar på auktion, som 1734 blev udlånt til Hans Gram.⁴⁰ Gram udtrykker netop i et brev 1734 til denne, sin glæde over håndskriftet og ”Deres velærværdigheds Pieté og berømmelige Omsorg for Deres forfædres smukke Arbeide at conservere fra Undergang”. Ligesom han varmt anbefalede, at værket blev publiceret. ”Bekostningerne kunde dog ikke blive saa store, efterdi Pladerne ere tilrede og i Behold”.⁴¹ Håndskriftet er dog ikke komplet og næppe det oprindelige. Af de mest interessante

³⁹ Kobberstikkernes overlevering er detaljeret beskrevet af Vellev 1986, s. 124ff., dog med særlig fokus på gengivelserne af Domkirkens to helgenskrin.

⁴⁰ Formentlig identisk med KglBibl., Ny Kongelig Samling 738, 2°. Jf. Boberg 1936, s. 26f.

⁴¹ Gram 1907, s. 65. En samlet, dog udateret, udgave af kobberstikkene, *43 Kobbertavler med Mindesmærker og Indskrifter fra Odenses Kirker*, er registreret i *Biblioteca Danica* II, sp. 696-97; efter disse udførtes 1788, en ny version, *18 Tavler i nyt Stik*. En række af stikkene blev også publiceret i Nyerup & Abildgaard 1808, s. 57ff.

og formentlig ældste versioner stammer et andet håndskrift i øvrigt også fra Rosenvingefamilien. Dette, der er forsynet med pennetegninger og ifølge en påskrift har tilhørt Maria Rosenvinge, vel en slægtning af den førnævnte, er først i nyere tid erhvervet af Det Kongelige Bibliotek.⁴² Håndskriften kunne meget vel være Jens Bircherods, men heller ikke dette kan placeres øverst i stamtræet: Dels er antallet af indskrifter reduceret i forhold til andre udgaver, dels er bladene sammenføjet i ukorrekt rækkefølge. Et eksemplar, hidrørende fra Suhms samling, er illustreret både med stik (deriblandt det førnævnte, signeret af Jacob Bircherod) og tegninger, men er ligeledes ukomplet.⁴³

Den bedste og mest udførlige afskrift efter urversionen må være forblevet i Odense, hvor Jacob Thomsen Bircherod forsynede den med notater, heriblandt notitsen om onklens og navnefællens dramatiske død i 1687. Denne er udstyret med 42 kobberstik og et efterskrift, hvor Jacob Bircherod summarisk opregner en række senere gravmonumenter i Domkirken t.o.m. 1728.⁴⁴ Antagelig er det denne version, der siden blev grundlag for en række afskrifter, enkelte yderligere opdaterede med senere gravskrifter – alt som vidnesbyrd om den betydelige interesse i samtiden for samlingen. Både dette manuskript og fire af de supplerede udgaver indgik siden i Otto Thotts omfangsrige håndskriftsamling.⁴⁵ En række værdifulde kommentarer blev i øvrigt foretaget i 1700-tallets anden halvdel af den Odensefødt

⁴² KglBibl., Ny Kongelig Samling 4646, 4°.

⁴³ KglBibl., Ny Kongelig Samling 739, 4°.

⁴⁴ KglBibl., Thott 1426, 4°.

⁴⁵ KglBibl., Thott 1427-29, 1447, alle i kvartformat.

antikvar, senere bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek, Christian Brandt (†1780).⁴⁶

Genremæssigt har brødrenes værk placeret sig blandt andre tilsvarende fra samtiden, hvortil tælles indskriftsamlinger fra bl.a. Århus, Viborg, Ribe og Roskilde Domkirker. Men den nærmeste inspirationskilde har nok været Peder Hansens Resens *Inscriptiones Haffnienses*, der udkom i 1668. Resen talte blandt faderens korrespondenter og blev siden arbejdsgiver for Jens Bircherod. Informationsstrømmen turde dog mht. de odenseanske eksempler være gået den anden vej, for Resen brugte som nævnt Jacob Bircherods stik af kong Hans' og dronning Christines sten fra Gråbrødre Kirke i sin udgave af *Christian den Andens Danske Lov-Bøger* (1684) mens han anvendte stikkene – om end i en let omarbejdet version – af predellaen fra Claus Bergs altertavle, mindetavlen over prins Frans og våbentavlerne for Christian II og dronning Elisabeth fra den vældige heraldiske cyklus på Klosterkirkens korstole og korsranke.⁴⁷ Der er også grund til at tro, at Resen – via sin yngre kollega, Jens Bircherod – har haft adgang til at udnytte brødrenes samlinger af gravskrifter til Fynsafsnittet af *Atlas Danicus*, der lå færdigredigeret i 1685.⁴⁸ I Christen Aarslevs udgave af Fynsdelen, afsluttet 1692 (Den Arnæmagnæanske Samling 360, fol.), er yderligere indklæbet enkelte stik fra brødrenes værk, ligesom samtlige findes i den yngre, vel fra Laurids de Thurah hidrørende afskrift (Uldall 186, fol.). Resens udvalg af gravminder og øvrige indskrifter fra kirkerne i Odense er dog begrænset i forhold til brødrenes materiale, og opregningen følger heller ikke deres

⁴⁶ KglBibl., Ny Kongelig Samling 185, 8°; Ny Kongelig Samling 407, 2°.

⁴⁷ DKOa, 2, s. 461f. Kongeparrets gravkompleks i den nedrevne Gråbrødre Kirke er beskrevet DKOa, 3, s. 1769ff. med yderligere referencer.

⁴⁸ Resen (1685) 1984, s. 26.

systematik. Derfor må vi prise os dobbelt lykkelige for de to unge mænds nidkærhed, uden hvilken uerstattelig viden om en række værdifulde mindesmærker ville være gået tabt.

For en middelalderhistoriker er der – efter min mening – navnlig to godbidder, som fortjener at blive fremhævet til sidst. En usædvanlig stolpekiste fra o. 1350, denne eneste kendte danske af slagsen, med figurfremstillinger af Valdemar Atterdag, dronning Helvig, Fynsbispen Niels Jonsen og Knud den Hellige stod endnu i Odense Domkirke, da brødrene omhyggeligt lod den afbilde (fig. 7). Måske var der netop herigennem, antikvaren Christian Brandt godt trekvart århundrede senere fattede interesse for sagen. Under alle omstændigheder sørgede han for at købe den på en af de horrible auktioner over Domkirkens løsøre i 1758, men ulykkeligvis er dette fynske klenodie siden sporløst forsvundet efter antikvarens død i København 1780.⁴⁹

Af en endnu større værdi, både for lokal- og for nationalhistorien, er værkets registrering af den unikke heraldiske udsmykning fra den nedlagte Gråbrødre Klosterkirke, der kort er strejft af ovf. I *Monumenta* blev i både billeder og tekst beskrevet den udskårne og bemalede aneparade for kong Hans' og dronning Christines forfædre og slægtninge, der fra 1500-tallets første årtier prydede kongeparrets gravkompleks, indrettet i klosterkirkens kor (fig. 8-9). Men efter registreringen skulle tidens tand gnave lystigt i skjoldeparaden. Af de i alt 72 våbenskjolde fandtes 100 år senere kun nogle spredte stumper, der var henlagt bag alteret. Og i dag kan kun mønstres fragmenter af fem skjolde, alle på Nationalmuseet. Med den vidtløftige skjolde-serie, der også omfattede kejserlige familieforbindelser til kongeparret, og korets udsmykning i øvrigt har således i Odense været

⁴⁹ DKOa, 2, s. 595f.; Roesdahl 2003, s. 234f.

etableret et erindringspolitisk monument for kongefamilien, der fortjener at blive nævnt på linje med andre samtidige fyrstegravmæler i udlandet – for ikke at tale om kejser Maximilian I's ambitiøse projekter til Habsburgerdynastiets selvscenesættelse.⁵⁰

Netop det sidste aspekt lå ret fjernt fra Bircherodfamilien, der - bortset fra de nævnte gravminder – end ikke er fastholdt for eftertiden i portrætter eller andre visuelle erindringstegn. Derfor har disse linjer været en kærkommen anledning til at riste en velfortjent minderune over den lærde slægt, hvoraf det yngste skud, landsdommer Jacob Bircherod vemodigt-bittert opsummerede *sin* personlige indsats fra sygesengen, kort før sin død:

”Der ingen veed hvad hand vel der
i eenligheden skriver.
Kanske hand gode frugter bær,
og got fra sig der giver.

Ja meer end den som gaar omkring
og mæsker sig blandt sine,
og gjør for resten ingen ting
for disse eller hine”.⁵¹

⁵⁰ DKOa, 3, s. 1813-19; Bøggild Johannsen 2005, s. 80.

⁵¹ Boberg 1936, s. 29 (efter KglBibl., Gammel Kongelig Samling 3040i, 4°).

UDVALGT TRYKT LITTERATUR

- Bisgaard, Lars, *De glemte altre. Gildernes religiøse rolle i senmiddelalderens Danmark*, Odense 2001
- Bloch, Jørgen Carstens, *Den Fyenske Geistligheds Historie*, I, 2, Odense 1788
- Blomberg, Aage Fasmer, ”Fra Reformationen til afslutningen af Thomas Kingos tilsyn”, *Odense Katedralskoles historie 1283-1983*, Odense 1984, s. 39-117
- Boberg, Inger M. (red.), *Landsdommer Jacob Bircherod. Folketro og Festskeik særlig fra Fyn (1734)*, København 1936
- Bøggild Johannsen, Birgitte & Hugo Johannsen, *Sct. Knuds Kirke. Otte kapitler af Odense Domkirkes historie*, Odense 2001
- Bøggild Johannsen, Birgitte, ”Genealogical Representation in Gendered Perspective: on a lost Royal Mausoleum from Early Sixteenth-Century Denmark”, i: *Care for the Here and the Hereafter. Memoria, Art and Ritual in the Middle Ages*, red. Truus van Bueren, Utrecht 2005, s. 79-105
- Christiansen, Carl S., ”Udsigt over en Del af Brevstoffet i Jens Bircherods Dagbøger”, *Personallhistorisk Tidsskrift*, 3, II, 1894, s. 131-40, 194-214; 3, IV, 1895, s. 83-96; 311-17; 3, V, 1896, s. 72-92
- Clausen, Julius, ”Om og af Landsdommer Jacob Bircherod”, *Personallhistorisk Tidsskrift*, 11, II, 1941, s. 183-98
- Damsholt, Torben, ”Den nationale magtstat 1560-1760”, *Gyldendals Danmarks historie*, bd. 10, red. Søren Mørch, København 1992, s. 53-104
- Danmarks Kirker, Frederiksborg amt*, red. Erik Moltke & Elna Møller m.fl., København 1967
- Ehrencron-Müller, H., *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, 1, København 1924
- Ernst, Axel, ”Th. B. Bircherods Danske Mønthistorie”, *Numismatisk Forenings Medlemsblad*, 13, 1933, s. 154-61, 169-75

Fabritius, Albert (red.), ”Thomas Broderus Bircherods Levnet, fortalt af Jacob Bircherod”, *Personallhistorisk Tidsskrift*, 9, II, 1929, s. 114-30

Galster, Georg, ”Hans Gram og Jacob Bircherod”, *Numismatisk Forenings Medlemsblad*, 13, 1933, s. 175-80, 187-90

Hansen, E. Juel, ”Slægterne Bircherod og Birkerod”, *Personallhistorisk Tidsskrift*, 12, VI, 1951, s. 94-115

Hjorth-Nielsen, H., ”Uddrag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger 1658-1708”, *Personallhistorisk Tidsskrift*, 8, IV, 1925, s. 301-32; 8, VI, 1927, s. 39-71, 219-48; 9, I, 1928, s. 116-44, 246-76; 9, II, 1929, s. 140-74; 9, III, 1930, s. 89-115; 9, IV, s. 81-115; 9, IV, 1931, s. 142-72

Jensen, Bernard Eric, *Historie – livsverden og sag*, København 2003

Jørgensen, Ellen, *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, København 1931

Kingo, Thomas, *Samlede skrifter*, V, red. Hans Brix, Paul Diderichsen & F.J. Billeskov Jansen, København 1975

Krarup, Alfred, *Katalog over Universitetsbibliotekets Haandskrifter*, 1-2, København 1929-35

Larsen, Svend, *Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede*, I-II, Odense 1965

Nielsen, Karl Martin, ”Runeindskrifter i Thomas Bircherods Fyens Lands Beskrivelse”, *Acta Philologica Scandinavica*, 14, 1939-40, s. 181-95

Nyerup, Rasmus & Søren Abildgaard, *Antikvariske Rejser i Aarhus Stift i Aarene 1771 og 1807. Med et Tillæg indeholdende en halv snes odenseanske Monumenter i Kobber*, København 1808

Odense bys historie, red. Tage Kaarsted, Hans Chr. Johansen, Niels Oxenvad & Carsten Tofte, 2 (ved Aage Fasmer Blomberg) og 3 (ved Anne Riising), Odense 1980-81

Resen, Peder Hansen, *Resens Atlas Fyn*, red. Jacob Isager, Odense 1984

- Riis, Thomas: "Familien Bircherods Odense Bispekronike", e-dokument, u.a. (<http://www.histosem.uni-kiel.de/lehrstuehle/land/Texte/Bircherod/Bircherod.html>), s. 1-29
- Roesdahl, Else, "Møbler og indretning", i: *Bolig og familie i Danmarks middelalder*, red. Else Roesdahl, Højbjerg 2003, s. 223-46
- Smed, Mette, "Jacob Bircherod"; "Thomas Bircherod", *Weilbach. Danske Kunstnerleksikon*, red. Sys Hartmann, 1, København 1994, s. 260
- Suhm, P. F., *Nye Samlinger til Den danske Historie*, IV, 1, København 1795
- Tanderup, Ruth & Klaus Ebbesen, *Forhistoriens historie med vores ældste udgravningsberetning*, Højbjerg 1979
- Vellev, Jens, "Helgenskrinene i Odense – fund og forskning 1582-1986", i: *Knuds-bogen 1986. Studier over Knud den Hellige*, red. Tore Nyberg, Hans Bekker-Nielsen & Niels Oxenvad, Odense 1986, s. 123-56
- Wad, G. L., "Uddrag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger 1688-91", *Personallhistorisk Tidsskrift*, 1, IV, 1883, s. 290-97
- Wad, G. L., "Jacob Bircherods Dagbog over Kong Frederik IV's sidste Ophold i Odense", *Fra Fyens Fortid*, III, 1921, s. 71-108
- Wad, G. L., "Fra den Seebladske Familiekrede", *Fra Fyens Fortid*, 1924, IV, s. 320-66
- Wad, G. L., "Træk af Vandalismen i Fyen", i: *Festskrift til Kristian Erslev*, red. Poul Nørlund, København 1927, s. 467-82

APPENDIKS

Oversigt over udvalgte medlemmer af Bircheroddynastiet i fem generationer

I:

I. Herman Jensen, borger i Helsingør

II:

II. Jens Hermansen, præst i Birkerød (1588-1657)
1° g.m. Kirstine Andersdatter, 2° g.m. Maren Jacobsdatter. Ti børn, heraf IIIA-C:

III:

IIIA. Jens Jensen Bircherod, professor i København (1623-86)
1° g.m. Else Nielsdatter Munk, 2° g. m. Karen Køller (1° g.m. biskop Erich Pontoppidan). Ni børn, heraf IVA.1-3:

IIIB. Jacob Jensen Bircherod, professor i Odense (1624-88)
g.m. Sille Risbrich (d. af borgmester i Odense, Thomas Brodersen Risbrich og Birgitte Ottedatter Seeblad, moster til Birgitte Balslev, 1° g.m. Thomas Kingo, 2° g.m. Christian Carl Jensen Bircherod (IVA.3)).
Syv børn, heraf IVB.1-7:

IIIC. Dorte Jensdatter Bircherod (1636-1705)
g.m. Henrik Gerner, kapellan og sognepræst i Birkerød, provst i Lyng-Kronborg hrd., 1693 biskop i Viborg

IV:

IVA (børn af IIIA). IVA.1. Hans Husvig Bircherod, professor i København (1663-1720)

IVA.2. Jens Jensen Bircherod, biskop i Kristianssand (1664-1720)

IVA.3. Christian Carl Jensen Bircherod, kaptajn, kommerceråd, Fraudegård (1667-1730),

1° g.m. Karen de Hemmer, 2° g.m. Birgitte Balslev (1° g.m. biskop
Thomas Kingo)

IVB (børn af IIIB). IVB.1. Jens Jacobsen Bircherod, antikvar,
professor i København, 1693 biskop i Ålborg (1658-1708), g.m.
Søster Bartholin (d. af Albert Bartholin, professor og rektor i
Frederiksborg og Karen Haagensen, kusine til antikvaren Thomas
Bartholin (1659-90)). Ingen børn

IVB.2. Thomas Jacobsen Bircherod (†1659)

IVB.3. Birgitte Jacobsdatter Bircherod (1660-1742),
1° g. m. Willum Jensen Rosenvinge, borgmester i Odense, 2° g.m.
Knud Landorph, professor i Odense

IVB.4. Thomas Broder Jacobsen Bircherod, antikvar,
professor, senere rektor i Odense (1661-1731),
g.m. Anna Mule (d. af borgmester i Odense, Mogens Mule og
Margrete Eriksdatter (2° g.m. Elias Naur, professor i Odense). Fire
børn, heraf VB.4:

IVB.5. Jacob Jacobsen Bircherod, student, antikvar (1664-87)

IVB.6. Abigael Marie Jacobsdatter Bircherod (1670-71)

IVB.7. Christian Broder Jacobsen Bircherod, sognepræst i Særslev,
1728 provst i Skovby hrd. (1673-1729),
g.m. Else Hansdatter Bang (d. af provst i Skovby hrd, Hans Nielsen
Bang og Anna Eriksdatter). Seks børn, heraf VB.7:

IVC (børn af IIIC). IVC.1. Jens Gerner, provst i Strø hrd.
(o. 1666-1729)

IVC.2. Oluf Gerner, borgmester i Viborg (- 1731)

V:

VB.3.1 (søn af IVB.3). Jens Willumsen Rosenvinge, sognepræst i
Vissenbjerg (1679-1739)

VB.4.1 (søn af IVB.4). Jacob Thomsen (Thomassøn) Bircherod,
landsdommer i Odense (1693-1737). Ugift

VB.7.1 (søn af IVB.7). Hans Bang Christiansen Bircherod, provst i
Skovby hrd. (1701-43),
g.m. Anna Catharina Lauridsdatter Luja (d. af professor i Odense,
Laurids Luja og Catharina Stoud)

ILLUSTRATIONER

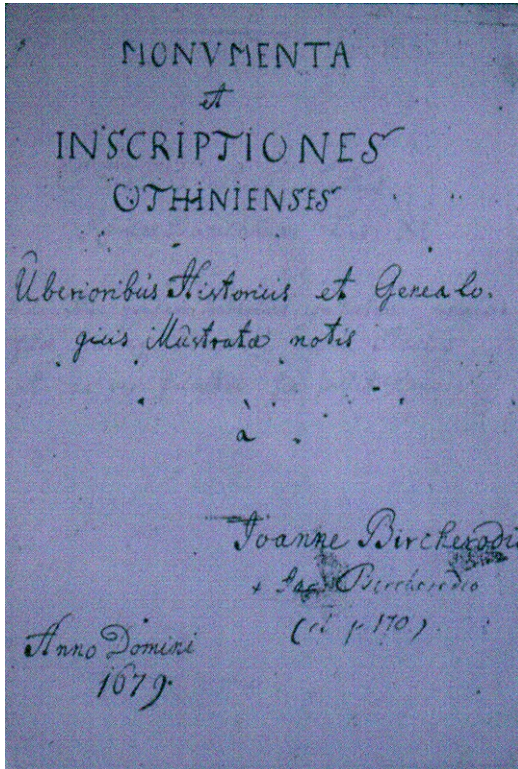

Fig. 1. Titelblad fra Jens og Jacob Jacobsen Bircherod's *Monumenta et Inscriptiones Otthinienses* (...). Thottske Samling, 1426, 4°. KglBibl.

Fig. 2. Portræt af Jacob Jensen Bircherod. Kobberstik af Hubert Schaten fra Thomas Kingo's ligprædiken, udgivet i 1691. Gengivet efter Bøggild Johannsen og Johannsen 2001.

Fig. 3. Epitafium over Jens Bircherod og hans hustru, Søster Bartholin, o. 1717. Odense Domkirke. Efter *Danmarks Kirker*.

Fig. 4. Knud den Helliges skrin, frit gengivet efter Ælnoths beretning. Kobberstik fra *Monumenta et Inscriptiones*. KglBibl.

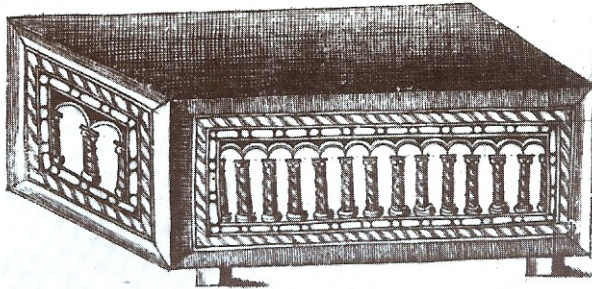
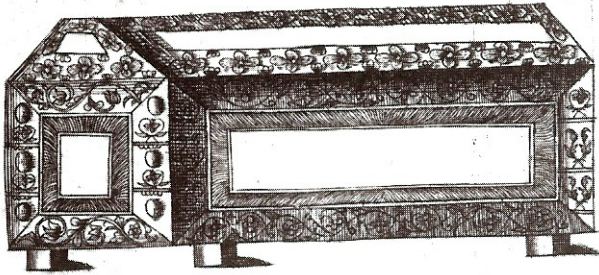

Fig. 5. Odense Domkirkes helgenskrin for Knud den Hellige og –
formentlig – hans bror, Benedikt. Revideret gengivelse, udarbejdet i
forbindelse med Thomas Bircherods nyregistrering af fundet i 1694.
Kobberstik i KglBibl.

Fig. 6. Vægmonument for kong Hans, dronning Christine og prins Frans, tidligere i Odense Gråbrødre Kirke, i dag i Odense Domkirke. Kobberstik, signeret og dateret af Jacob Jacobsen Bircherod 1683. KglBibl.

Fig. 7. Kirkekiste fra o. 1350, tidligere i Odense Domkirke. Kobberstik fra *Monumenta et Inscriptiones*. KglBibl.

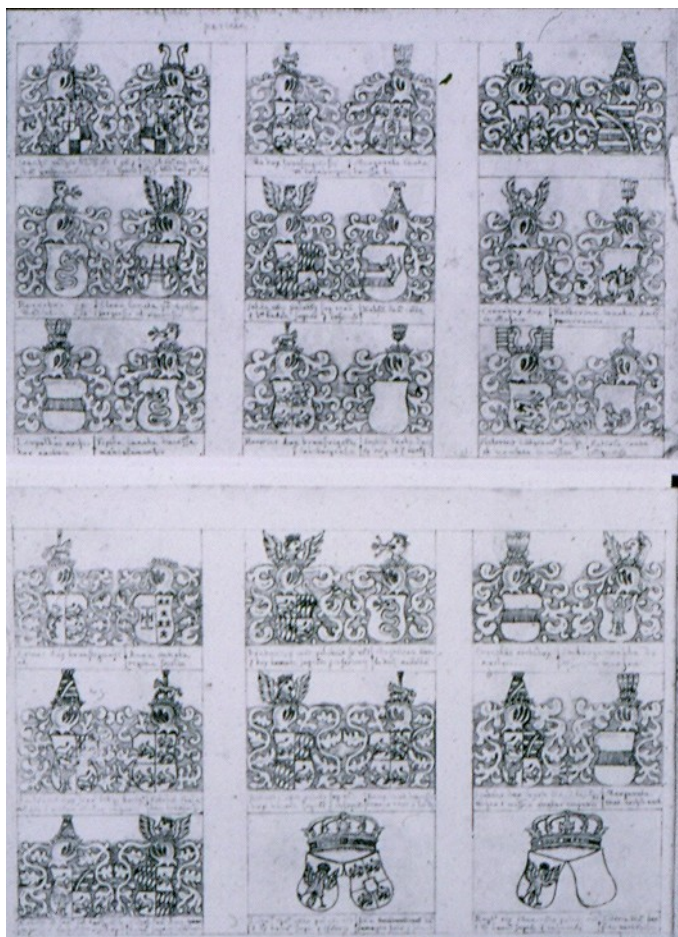

Fig. 8. Anevåbener for dronning Christines slægt, tidligere i Odense Gråbrødre Kirke. Tegning fra *Monumenta et Inscriptiones*. Ny Kongelig Samling 4646, 4°. KglBibl.

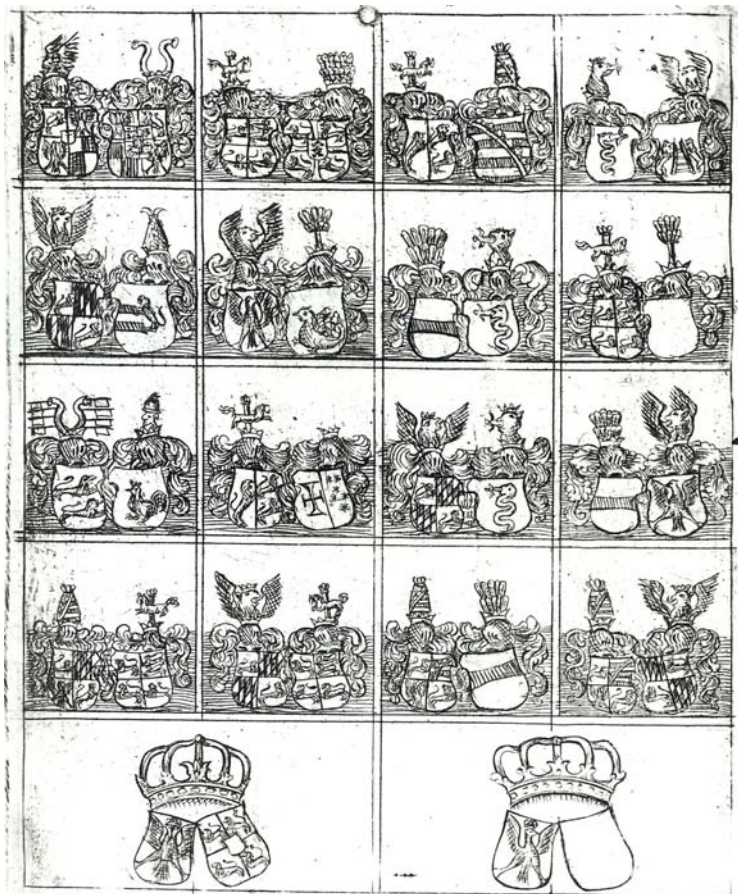

Fig. 9. Anevåbener for dronning Christines slægt. Kobberstik fra *Monumenta et Inscriptiones*. Thottske Samling, 1426, 4°. KglBibl.

Cornelius Hamsfort. Humanisten og Sct. Knuds kloster i 1500-tallet

Tore Nyberg

Cornelius Hamsfort blev født i Kolding 1546 som søn af den fra Nederlandene stammende læge og apoteker med samme navn. Faderen påbegyndte sine medicinske studier ved Københavns Universitet i 1539 i en alder af 30 år. Sin apotekerbevilling fik han i 1540 og fortsatte derefter sine studier indtil han i 1544 blev Københavns Universitets første dr.med. Han havde i mellemtiden i Husum indgået ægteskab (1541) med Mericke Splenters og i dette ægteskab fødtes den 6. maj 1546 i Kolding den senere så berømte antikvar.¹ Sønnens karriere blev fra første færd væsentligt mere vidtløftig end faderens. Uden tvivl gik han i Odense latinskole, som administreredes af Sct. Knuds kloster.² Allerede 1560 findes den kun 14-årige Cornelius sat i skole i Meissen,³ hvor han åbenbart blev helt frem til 1567. Året efter ses han at have studeret i Wittenberg. Derefter kan han spores til Marburg 1571, Montpellier 1572, samt Padua og Siena 1573, således at han som 27-årig efter 13 udenlandske studieår kunne vende hjem med en medicinsk og farmaceutisk uddannelse for at arbejde hos sin fader i Løveapo-

¹ Rørdam 1873, s. 665-674 (Cornelius d.æ.), s. 690-695 (Cornelius d.y.); Norrie 1980.

² Beskrivelse af studierne ved latinskolen hos Riising 1984, s. 45-53.

³ Skolegangen i Meissen synes at stå i forbindelse med faderens rejse med Dronning Dorothea til Sachsen samme år, efter at hans første hustru i september 1560 var afgået med døden i Odense, Rørdam 1873, s. 684.

teket i Odense. 1579 rejste han imidlertid ud endnu en gang og tog en licentiatgrad i Basel, hvor han dog måtte opgive videre studier, da faderen døde i 1580, og han måtte hjem for at overtage apoteket. Han giftede sig første gang i 1587 i Flensborg og efter den første hustrus død i 1588 giftede han sig for anden gang 1596 i Kiel.⁴

Modsat faderen, som havde sine rødder i sit nederlandske oprindelsesmiljø, var sønnen Cornelius født og indtil fjortenårsalderen opvokset i Danmark, deraf for største delen i Odense. Odense i 1550erne – Cornelius' skoleår – befandt sig i en overgangsfase kun få år efter den kongelige reformation, der havde formaliseret kongens ledelse over kirken og forhindret al pavelig autoritet over det daglige kirkeliv. Odense havde de tre sogne: Skt. Albani, Skt. Hans og Vor Frue. Til Skt. Albani sogns aktiviteter brugtes den forhenværende franciskanerkirke, Gråbrødre kirke.⁵ Dominikanerklostrets – Sortebrødrenes – forladte bygninger i Vor Frue sogn er formentlig blevet ombygget til lejemål i løbet af 1550erne.⁶ Skt. Knuds kloster eksisterede som før reformationen og var en uafhængig institution med talrigt kirkeligt personale og daglige tidebønner i det mindste indtil år 1554. Den stod under ledelse af prioren, Christian Poulsen, som havde fået den af kongen som len, dog mod garanti for, at der blandt andet ikke blev optaget novicer i det benediktinske klosterfællesskab. Klosteret drev latin-skolen, som nu efter kongelig forordning var byens eneste, sideløbende med borgerskolerne, der blev drevet på dansk.⁷

Kongen havde købt den sidste katolske biskop Hans Andersen Beldenakkes gård ved Flakhaven; det var den, som

⁴ Rørdam 1873, s. 693-695; Paulli 1980.

⁵ Engelstoft 1880 [1978], s. 312f. Jf. Engelstoft 1856.

⁶ Venge 1981, s. 447f. Jf. Grandt-Nielsen 1981.

⁷ Riising som ovenfor (n. 2).

kongen i 1549 gjorde til apotek under ledelse af den ældre Hamsfort.⁸ Skt. Knuds kirke synes at have savnet et tårn helt indtil 1558, da kongen befalede, at et tårn skulle bygges til kirken med materiale fra Skt. Albani kirkes tårn,⁹ som måske på dette tidspunkt var det eneste, der var tilbage af Skt. Albani kirke.¹⁰ Ifølge kongens brev skulle byens stormklokke tages ned fra Skt. Albani tårn og sættes op i Skt. Knuds kirkes nye tårn, hvad der dog ikke skete. Det blev Gråbrødre kirke, som i dets egenskab af Albani kirkes efterfølger overtog stormklokken, der blev placeret i kirkens tårn, hvor den hang indtil 1619.¹¹

Alle disse enkeltheder fra 1550ernes odenseanske historie hørte til sønnen Cornelius' barndomsindtryk. Hvis han var nysgerrig og interesseret i arven fra den førreformatoriske tidsepoke – og det må vi nok gætte på, at han var – så har han modtaget mange indtryk af Odenses katolske historie, da han forlod Danmark i 1560 som fjortenårig. Faderen Cornelius Hamsfort d.æ. kom til Danmark fra en egn af Europa – Amersfoort, hans kones familie kom fra Utrecht – der endnu formelt var katolsk, og har derfor ikke været ubelastet af de foregående års danske religionskrige. Sønnen Cornelius Hamsfort d.y. har da modtaget sin barndoms religiøse indtryk fra den overgangsfase på tærskelen til protestantisme, som Odense befandt sig i 1550erne. Reformationskongen døde den 25. januar 1559 og fik en højtidelig begravelse i Skt. Knuds kirke. Kort derefter blev den fordrevne og tilfangetagne konge, Christian II, også begravet i

⁸ Hansen 1926, s. 229f.

⁹ Mumme 1844, s. 47f; DKOa, 1, s. 283.

¹⁰ Skønnet over hvor mange år det tog at rive Albani kirke ned svinger mellem ét (Bøggild Johannsen 2001, s. 77) og tyve (Arentoft 1985, s. 58), smlg. DKOa, 1, s. 283.

¹¹ Engelstoft 1880 [1978], s. 181.

Odense, denne gang i Gråbrødre kirke.¹² Uden tvivl har Cornelius d.y. oplevet de to kongelige fætters død og begravelse. Han har set den gamle tid komme til en ende, måske dog endnu uden at kunne gøre sig de store overvejelser derom. Vi må regne med, at hans barndomsoplevelser i Odenses 50'ere har ligget i baggrunden i hans bevidsthed for på et senere tidspunkt, da han ikke mere kunne forlade sit apotek på Flakhaven, at kunne aktualiseres i forbindelse med den antikvariske interesse, som han er blevet så kendt for.

Allerede faderen Cornelius d.æ. havde udvist interesse for sine nye omgivelser ved historiske notater, hvoraf et antal dækkende årene 1545 til 1563 findes bevaret i sønnens håndskrift.¹³ Notaterne indledes med en beskrivelse af Kolding¹⁴ og indeholder også en af Ove Jørgensen oversat beskrivelse af Odense.¹⁵

Odensebeskrivelsen tager øjensynligt udgangspunkt i byens beliggenhed ved Odense Å, med åens principielt syd-nordlige forløb som referenceramme, og placerer kirker og bygninger efter verdenshjørnerne i overensstemmelse med denne forestilling. Da åens løb netop i Odense ”knækker” mod øst, bliver orienteringen ud fra verdenshjørnerne fejlagtig,¹⁶ hvad der dog ikke forstyrrer beskrivelsen af kirkers og bygningers beliggenhed i relation til hinanden. Byen ses udstrakt mellem Nonnebakken i ”øst”, åbne agre og skov i ”syd”, Skt. Hans port ved vejen mod Bogense [i ”vest”], hvor kongens bolig i slottet anføres, ”syd” derfor francis-

¹² Jørgensen 1981, s. 28f, citerer teksten på Braunius’ prospekt over Odense: Christian II døde ”af græmmelse over, at hans fætter, kong Christian III af Danmark, var død 24 dage før. Han frygtede nemlig at når han døde, ville han også selv blive dræbt”.

¹³ Rørdam 1873, s. 700-721.

¹⁴ Rørdam 1873, s. 700-2.

¹⁵ Rørdam 1873, s. 702f; Jørgensen 1981, s. 36, 40, 59, 73.

¹⁶ Jf. Jørgensen 1981, s. 73, kortskitse.

kanernes kirke med Kong Hans' grav og en altertavle ”der ikke har sit modstykke i hele Europa”, og mod ”øst” derfra Sankt Knud Konges *templum*, endelig mod ”nord” bispegården og Vor Frue Kirke, *templum Dei paræ*.

Sønnen Cornelius' historiske virksomhed i Odense efter de udenlandske studier og faderens død omfatter hele perioden fra 1580 til 1627, det år han døde i en alder af 81 år.¹⁷ Årstal ved enkelte af hans værker lader ingen tvivl om, at han allerede fra første færd under sine Odenseår gav frit løb for sine ambitioner som historiker: *Series Regum Daniae*, tilegnet vennen Johannes Longius i Assens, bærer årstallet 1585, den kortfattede *Catalogus Pontificum Roskildensium* er ført frem til og med biskop Paulus Matthias, hvis levned og dødsleje i året 1590 skildres udførligt. *Series Episcoporum Arhusiorum* slutter med en bispeudnævnelse i året 1593. Derimod er der ingen tidsangivelse på en af de mest omfangsrige kompilationer overhovedet produceret af Cornelius Hamsfort d.y.: *Series Episcoporum Otthoniensium*, således at man meget vel kan forestille sig, at han har arbejdet langt hen i sin alderdom med denne samling af oplysninger om alle Odenses biskopper til og med Knud Gyldenstjerne, den sidste katolske biskop Jens Andersen Beldenakkes første efterfølger. Til de sidstnævnte værker føjer sig desuden en uvurderlige bunke af udkast, skitser og tegninger, der rummes i Ms. 668 i den Kallske Samling i Det Kgl. Bibliotek. For forståelsen af Cornelius' holdning til Odenses fortid er dette materiale af stor betydning.

Holger Rørdam præsenterede i 1873 en fortegnelse over ”Den ynge Hamsforts Skrifter og Samlinger”, hvoraf flere i løbet af to årtier, 1772-1792, var blevet trykt i *Scriptores Rerum Danicarum* bd. 1, 2, 3, 6 og 7. Udgiveren Jacob Langebek mente at kunne sikkert

¹⁷ Ladewig Petersen 1984.

identificere Hamsforts håndskrift og aftrykte derfor tre annaler som han fandt i afskrift ved denne hånd. De tre manuskripter er siden gået tabt. En af disse er en *Chronicon Danicum*,¹⁸ der går fra Harald Blåtand til mordet på Erik Glipping. En anden bærer betegnelsen *Breve Chronicon Danicum*¹⁹ og omfatter tiden fra Olaf Hungers død 1095 til Estlandstogtet år 1194. Endelig aftrykte Langebek også *Laurentii Stralii Annales Danici*,²⁰ der berører tiden fra karteuserordenens stiftelse i 1084 til et kongeligt togt til Jylland i 1313.

Det er til dels sådant annalistisk materiale, som Hamsfort henter sine oplysninger fra. Desuden har han brugt diplomer, hvoraf mange bagefter er gået tabt. Til 1. række af *Repertorium diplomaticum regni Danici Medieualis*, der går til år 1450, gjorde Kristian Erslev rede for, hvor i Repertoriet Hamsforts materiale er blevet brugt.²¹ For 2. række, omfattende tiden 1451-1513, gjorde William Christensen tilsvarende.²²

Det mest omfangsrige historiske samleværk fra Hamsforts hånd er *Chronologia Rerum Danicarum Secunda*,²³ en rigshistorie der ligner et repertorium ved dets ophobning af kildeudsagn og referencer. Danmarks historie gennemgås fra Kong Bjørn år 687 til Kong Christoffers død i 1448. Forskellige enkeltheder, som f.eks. de mange anførte diplomer fra Dalum kloster uden for Odense viser, hvordan Hamsfort inventerede lokale arkiver på Fyn, hvor han boede, så at oplysninger om Fyn indtages en tilsvarende fremtrædende plads.

¹⁸ SRD, 2 (1773), s. 433-438, senere Kroman 1980, s. 268-273.

¹⁹ SRD, 3 (1774), s. 627-631, senere Kroman 1980, s. 307-309.

²⁰ SRD, 3 (1774), s. 302-316.

²¹ Rep. 1, IV, 1906-1912, s. 120-124.

²² Rep. 2, VIII, 1936, s. 469f.

²³ Trykt i SRD, 1 (1772), s. 266-334.

Den generelle genre er altid årbogen som grundprincip – den strikt kronologiske metode. Hamsfort bruger den også i sine mange gejstlige årbøger, der er opstillet efter bisperækker. Flere trin i hans arbejdsmetode er repræsenteret i det materiale, vi kender: fra små sedler til årene 873 til 940,²⁴ førsteudkast over Århus biskopper med plads åben til data, der endnu manglede,²⁵ over Roskildebisperne til 1590,²⁶ til de relativt fyldige bispelister fra Slesvig²⁷ med forarbejder ind i Christian IVs tid²⁸ og over Ribebisperne indtil 1541.²⁹ Den mest omfangsrige liste i denne genre er den ovennævnte over Odenses biskopper med bred kildereference, omfattende alle biskopper til og med Knud Gyldenstjerne, som endnu tæller med til kredsen af adelige biskopper af den gamle stamme.³⁰ Hamsfort brugte samme genre i sin *Catalogus Pontificum Hamburgensium, quibus Ecclesie Danicae & septentrionariae fuerunt subjecta*,³¹ hvilken, som navnet siger, kun er ført frem til den sidste ærkebiskop, der havde jurisdiktion over de nordiske lande: Liemar, der døde i 1101. Listen består hovedsagelig af kildehenvisninger.

I sin liste over Lunds ærkebiskopper³² lægger Hamsfort vægten anderledes, idet han til hver ærkebiskop aftegner dennes våbenskjold. Et andet tyngdepunkt lægger han i afhandlingen *De familia in Dania Sprachalegum illustri monumentorum liber* med et tillæg

²⁴ SRD, 2 (1773), s. 56f.

²⁵ SRD, 7 (1792), s. 210-216.

²⁶ SRD, 1 (1772), s. 155-165.

²⁷ SRD, 7 (1792), s. 165-170.

²⁸ SRD, 7 (1792), s. 170-176.

²⁹ SRD, 6 (1786), s. 182-209.

³⁰ SRD, 6 (1786), s. 216-243.

³¹ SRD, 6 (1786), s. 612-614.

³² SRD, 6 (1786), s. 639-652.

De moribus Danorum et vivendi consuetudine,³³ hvor han får lejlighed til at give en lidet flatterende karakteristik af den danske socialstruktur og folkekarakter – den formuende apotekerfamilies udenlandske rødder fornægter sig ikke. Danskernes *status* er *quadruplex*, firefoldig, siger han for at betegne de fire samfundsgupper, som han identificerer: gejstligheden, *sacerdotes*; adelen eller ”ridderstanden”, *Ordo Equitum*; byernes indbyggere under betegnelsen *oppidani*, af *oppidum*, som i middelalderen betegner en lille by, modsat *civitas* eller *urbs*; endelig resten af befolkningen rubriceret som *postrema condicio*, hvad der måske kan oversættes med ”fjerde standen” eller ”resten af befolkningen”. Forud for beskrivelsen af de enkelte grupper går hovedkarakteristikken af hele folket: *Gens patientiæ laboribus belloque assueta* – ”Et folk der er vænnet til tålmodighedens møjsommeligheder og krig”.

I beskrivelsen af de fire stænder eller samfundsklasser fremtræder gejstligheden i rent katolsk form med alle dens stillingsbetegnelser, endog abbeden. Dog, efter at *religio sincera*, ”en sand gudsdyrkelse”, er blevet genetableret, er ”alle disse betegnelser faldet i glemsel og regnes for intet af vår tids mennesker”. I stedet for at leve i cølibat tager sig præsterne nu hustruer, og Hamsfort beskriver også forandringen i præstedragten. Adelsstanden udmærkes ved dens rigdom og magt, men de adelige mener, ifølge Hamsfort, at deres stand profaneres, hvis de vier sig de frie kunster og erhverv eller teknisk kunnen, hvis de tager sig en lavtættet kvinde til hustru, eller hvis de dyrker byliv efter borgerlig skik. Alligevel drister de sig til at drive handel til skade for andre, bemærker Hamsfort. De går på jagt og hindrer adgang for alle andre [til deres stand?], de udkæmper kongens krige uden løn, de spiser overdådigt, klæder sig i kostbare klæder, færdes altid til hest, uden ophør og

³³ SRD, 3 (1774), s. 278-286.

uden proportion holder de deres undersåtter i ave, mishandler de stakkels mennesker og er befriet for at betale bøde hvis de slår en af dem ihjel. Byboerne derimod beskrives overordentligt positivt: De bidrager til næringslivet, der råder skønne og velordnede forhold i byen, deres tøj og bymiljø beskrives i lyse farver. De fleste byer er underkastet kongen og rådet, siger Hamsfort. Karakteristikken af ”fjerde standen” bekræfter billedet af en undertrykt og hårdt arbejdende landbefolkning, som udfører *hofthiens* – ordet er skrevet på dansk i denne form – under ledelse af en *hosbum*. ”Der er intet, som dette undertrykte og ynkelige folk ikke udfører, intet farligt arbejde som de drister sig til at nægte, for den der fejler, bliver straffet hårdt. Intet er dog hårdere for folket, end at den jord, som det dyrker, ikke er dets ejendom, men deres, som de er pligtige at betale afgift til, og som de ved en faders død er nødt til at løse ud til højt pris”. Danskernes daglige sæder og skikke skildres i al deres grovhed: Når de drikker, er de opbrusende og stædige, de tømmer ustandselig deres ølkruis og tilbringer nat og dag med at drikke – der fejres ingen bryllupper eller fester uden at man gensidigt indbyder hinanden til drikning, så at man til slut kaster øllet op i præstens og gæsternes nærvær og skammelig tisser under bordet – og heri er adelen mere veltrænet end de øvrige stænder, helt glemsom over for opgaven at beskytte riget”.

I dette korte overblik har det ikke været min hensigt at gå nærmere ind på helheden af Cornelius Hamsfort d.y.’s antikvariske indsats og kultur- og videnskabshistoriske betydning. Afslutningsvis vil jeg imidlertid præsentere et eksempel på både problemerne og de muligheder, der ligger i det materiale, som Hamsforts antikvariske studier har givet os i hænde, der muligvis kaster nyt lys over Hamsforts arbejdsmetode. I forbindelse med opgaven at skrive middelalderafsnittet til første bind af Odense Bys Historie, der

udkom 1981, blev nærværende forfatter konfronteret med Hamsforts tegninger til Odense bispekrønike i håndskriftet Kallske Samling 668 8° i Det Kgl. Bibliotek, som også blev diskuteret med civilingeniør Ove Jørgensen i forbindelse med hans udgivelse af Braunius' prospekt over Odense.³⁴ Tegningerne er byprospekter af Odense. I Odensebindet af *Danmarks Kirker* gengives tre af Hamsforts Odenseprospekter, hvoraf to fremstiller Skt. Knuds kirke uden tårn, og et viser kirken med tårn som baggrund til tegningen af biskop Karl Rønnow.³⁵ Ved kirkens beskrivelse synes Hugo Johannsen at holde sig til det kongelige brev af 1558 om, at tårnet skal færdigbygges.³⁶ Det indebærer, at Cornelius Hamsfort d.y., som i sin barndoms 1550'ere lærte Skt. Knuds kirke at kende uden tårn, ved sin tilbagevenden fra udlandet i 1570'erne og efter overtagelsen af apoteket 1580 har levet med en Skt. Knuds kirke med vesttårn. Alle hans tre tegninger, de to uden tårn og den ene med tårn, må derfor anses for at have tilstræbt fuld overensstemmelse med den virkelige Odenseprofil på hver sit tidspunkt.

På den anden side må man stille spørgsmålet: Hvornår har Hamsfort tegnet disse billeder? Det brede billede af Odense uden en biskop i forgrunden findes i Bundt 2 af den samling af udkast, der samlet bærer betegnelsen Kallske Samling 668 8°. Bundt 2 består af de karakteristiske små papirhefter om 4, 6, 8 eller flere blade, sammenbundet hver for sig med snor i ryggen, som bruges til fortløbende notater. Det første hefte omfatter 6+6 blade og her finder man Odensesilhuetten som åbningsbillede. Sidst i dette hefte genfinder man den sætning, som Hugo Johannsen gentagne gange vender tilbage til: "Cornelius Hasmsfort den Yngres bispekrønike,

³⁴ Jørgensen 1981.

³⁵ DKOa, 1, fig. 109, 230, 231. Her fig. 1-3.

³⁶ DKOa, 1, s. 283.

Fig. 1. Prospekt af Odense, Cornelius Hamsfort den yngres bispekrønike, Kallske Samling 668 8°, KglBibl.

påbegyndt 1573”.³⁷ Det er den sætning, som Rørdam citerer i 1873: *Hæc Cornelius Hamsfortius Minor Cimber scripsi Patanij, M. Aug. D. X. MDLXXIII*.³⁸ At *Patanij* sigter til Padua, ses af andre kilder fra den foregående vinter.³⁹ Skulle Hamsfort altså have tegnet denne skitse i udlandet fjernt fra den by, han afbilder? For at forstå den nu 27-årige Hamsforts arbejdsproces, må man enten forudsætte, at han i udlandet har arbejdet med historisk materiale, som han selv havde bragt med sig, sideløbende med de medicinske og farmaceutiske studier, eller at han med årstallet 1573 kun ville markere begyndelsen af sit arbejde i form af en ide, som han altså skulle have fået i Padua og derefter udført ved en bearbejdningsproces gennem flere år, hvorved han fastholdt årstallet for den første nedskrivning. Hvis skitsen er lavet efter mange udenlandske år ud fra hukommelse eller medbragte forlæg, må dens kildeværdi vurderes anderledes, end hvis skitsen og den endelige formulering af Odense bispekrønike er blevet til i Odense

³⁷ Som de to foregående noter.

³⁸ Rørdam 1873, s. 691.

³⁹ Paulli 1980, s. 535.

i 1570ernes senere del, før han atter rejser ud i 1579. Det kan være værd at citere ordret den løsning, som Rørdam fandt frem til på dette problem: ”Hvad han her havde udkastet, omskrev han siden flere Gange og gav det større Fylde og Nøjagtighed; men hans første Udkast har dog en vis selvstændig Interesse ikke blot som Vidnesbyrd om hans Studier, men ogsaa ved de Penne-tegninger, han har vedføjet, f.Ex. et Billede af Odense”.

Fig. 2. Biskop foran prospekt af Odense, Cornelius Hamsfort den yngres bispekrønike, Kallske Samling 668 8°, KglBibl.

Problemet med den tårnløse Skt. Knuds kirke og årstallet 1573 er jo, at Cornelius d.y. i dette år ikke havde været hjemme i Odense i 13 år, siden han forlod byen som 14-årig. Skulle han have

haft skitser med sig fra tidlige drengeår? Eller har Odenses profil prentet sig så dybt ind i hans erindring, at han (med længsel?) var i stand til at gengive den ud fra hukommelsen? Når han kom hjem til Odense en gang tidligst 1573 – i september dette år ses han at være ankommet til Siena⁴⁰ – havde jo Skt. Knuds kirke uden tvivl allerede fået sit tårn. En pennetegning med Skt. Knuds kirke uden tårn lavet i Odense efter hjemkomsten måtte i så tilfælde blive bevidst arkaisk og spejle Hamsforts erindring fra drengeårene. Når han på et langt senere tidspunkt var nået til vejs ende med sin Odense bispekrønike og behandlede biskop Karl Rønnow, som døde i 1501, har han tegnet prospektet på baggrund af et Odense, hvor Skt. Knuds kirke havde sit vesttårn.⁴¹ Hvis det nu *er* Skt. Knuds kirke – og ikke Gråbrødre, som jo i virkeligheden fik tårnet med stormklokken i stedet for Skt. Knud, som kongen havde befalet?

Bundt 2 indeholder flere hefter med bispelisterne over Odense i forskellige versioner, heri også de pennetegninger over biskopper som i mange henseender ligner hinanden. Hvis vi her taler om tegninger lavet i Padua eller Siena, så falder der måske også et andet lys over bispekikkelseernes udseende. Hvornår har Hamsfort nogensinde i Danmark set en biskop med stav og mitra og korkåbe eller messehagel? Den mulighed har han næppe nogensinde haft. Ingen katolsk biskop har såvidt vides sat sin fod i Odense i Hamsforts livstid. I Montpellier, Padua og Siena derimod kan han have set dem, de mægtige katolske prælater, i processionser på gaderne eller højtidelige ceremonier i kirkerne. I Italien kan han også have set prøver på den portrætkunst, der afbilleder en person i forgrunden og en by på afstand i baggrunden. Det ville uden tvivl

⁴⁰ Paulli 1980, s. 535.

⁴¹ DKOa, 1, fig. 231.

have kunnet give ham den ide at udstyre Odenses historie med lige så magtfulde prælater og forestille sig dem, den ene efter den anden, måske i en vis overensstemmelse med den karakteristisk, som de bevarede bispevers giver af hver enkelt biskop.⁴²

Fig. 3. Biskop Karl Rønnow foran prospekt af Odense, Cornelius Hamsfort den yngres bispekrønike, Kallske Samling 668 8°, KglBibl.

Hvorfra Hamsfort har hentet sit forlæg til Odenseprospektet, bliver dog ikke løst derved. Perspektivets eksakthed må kunne efterprøves og måske kan man ved nærmere studier i hukommelsesteknik nå frem til en begrundet hypotese om prospekternes kildeværdi. Foreløbig ville jeg med disse linjer kun

⁴² Nyberg & Pedersen 1980.

erindre om nogle problemer, som ingen efter Rørdam har voget at give en forklaring på.

LITTERATUR

Eskil Arentoft et al. (red.), *Albani kirke og torv* (Fynske Studier XIV), Odense 1985

Bøggil Johannsen, Birgitte & Hugo Johannsen, *Sct. Knuds Kirke. Otte kapitler af Odense Domkirkes historie*, Odense 2001

Engelstoft, C. T., ”Odense Bys Sognehistorie efter Reformationen”, *Historisk Tidsskrift*, 2. rk., 6, 1856, s. 1-203

Engelstoft, C. T., *Odense Bys Historie*, Odense 1880 [genoptrykt 1978]

Fra boplads til bispeby. Odense til 1559, red. Henrik Thrane, Tore Nyberg, Finn Grandt-Nielsen, Mikael Venge (*Odense Bys Historie*, bd. 1), Odense 1981

Grandt-Nielsen, Finn, ”Sortebrødre kloster og Sct. Jørgens gård”, i: *Fra boplads til bispeby*, s. 253-264

Hansen, Holger, ”Fra Frederik II til 1770”, i: *Odense Bys Historie*, red. H. St. Holbeck, Odense 1926, s. 145-238

Jørgensen, Ove, *Otonium*, Odense 1981

Ladewig Petersen, E., ”Sundhedsvæsen”, i: *De fede år. Odense 1559-1660*, red. E. Ladewig Petersen, Knud J.V. Jespersen, Leon [Tang] Jespersen (*Odense Bys Historie*, bd. 2), Odense 1984, s. 118-123

Mumme, H. P., *St. Knuds Kirke i Odense*, Odense 1844

Norrie, Gordon, ”Hamsfort, Cornelius” [d.æ.], DBL, 5 (1980), s. 535

Nyberg, Tore & Fritz Saaby Pedersen, ”De latinske vers om Odenses middelalderlige biskopper”, *Fynske Årbøger*, 1980, s. 76-98

Paulli, R., ”Hamsfort, Cornelius” [d.y.], DBL, 5 (1980), s. 535-36

Riising, Anne, Aage Fasmer Blomberg, Ellen Pedersen & Hans Henrik Jacobsen, *Odense Katedralskoles historie 1283-1983*, Odense 1984

Rørdam, Holger Frederik, ”Historiske Optegnelser fra 1545 til 1563 af Cornelius Hamsfort”, i: *Monumenta Historiæ Danicæ. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af dansk Historie. Især fra det 16. Aarhundrede*, red. Holger F. Rørdam, 4 bd., København 1873-87, 1. rk., bd. 1 (1873), s. 663-728

Venge, Mikael, ”Fejder og reformation”, i: *Fra boplads til bispeby*, s. 413-449

Antikvaren som arkæolog.

De fynske antikvarer som arkæologisk kilde

Jakob Tue Christensen

”At studere nordiske antiquiteter er ikke andet end at rage udi møddinger og et arbejde som man til straf for forseelse burde domme visse folk til...” (Ludvig Holberg).¹

Ved Blidegn på Sydfyn fandtes i 1930erne en rig kvindegrav fra romersk jernalder (2. årh. e. Kr.) med en samling af fossiler og stenalderoldsager herunder en økse. Fynboerne indsamlede altså allerede i oldtiden genstande fra tidligere perioder, men var hun Fyns første antikvar? Næppe. Oldsagerne har formodentlig haft rituel betydning, og kvinden var sandsynligvis shaman og ikke antikvar. For i denne arkæologiske sammenhæng er antikvaren begrænset til en privatperson, der samler og registrerer genstande fra og oplysninger om oldtid og middelalder. Det er således ikke nok at tømme gravhøje for deres indhold. Genstandene skal sættes ind i en kulturhistorisk sammenhæng, førend der tale om antikvarisk arbejde.²

Interessen for fortidsminderne som sådan er tidligst dokumenteret gennem Saxos *Danmarks Riges Krønike*, hvor flere navngivne oldtidshøje nævnes. Han anvender dem dog udelukkende til at illustrere sin på skriftlige kilder og mundtlig tradition

¹ Fra ”Moralske Tanker”. Her efter Tanderup & Ebbesen 1979, s. 28.

² Henriksen 2001, s. 22.

hvilende fremstilling. Om de udgravninger af oldtidshøje, der omtales både hos Saxo og i sagaerne gælder, at de alle var rene skattegravninger. Samme tilgang afspejles i de to skuemedaljer, Niels Friis på Hesselagergård i 1585 lod præge med teksten ”vi er af en gammel skat opgravet på Lundeberg Mark i Fyen 1585”. Det var de første fund fra den senere kendte handelsplads ved Lundeberg, der her var smeltet om.

Han har dog ikke fulgt tidens trend, idet de første forsøg på at beskrive oldtiden med støtte i de materielle levn allerede var gjort med Nikolaus Marschalk Thurius’ (ca. 1470-1525) bog om Herulerne og Vandalerne fra 1521, hvor hans undersøgelser af gravhøje fra stenalder og bronzealder i Mecklenburg beskrives.³ Få år efter fulgte den første udgravning herhjemme med antikvarisk sigte af en langdysse ved Værebros i traditionen kendt som ”Frode Fredegods Høj”. Allerede Saxo omtaler, at sagnkongen blev begravet ved Værebros, og det har formodentlig inspireret Roskildebispens Joakim Rønnow til at lede efter hans grav, dog uden at finde andet end nogle ben. Dette initiativ forekommer at være en enlig svale herhjemme i det 16. århundrede, hvis man lige undtager Caspar Markdanners frilægning af den store runesten ved Jellinganlægget.⁴

At der blev gravet herhjemme fremgår dog af indledningen til Arild Huitfeldts (1546-1609) *Danmarkis Rigis Krønnicke* fra 1603. I dennes oversigt over den hedenske religion og dens forbindelse med oldtidshøjene siges det, at man mange gange har

³ Fra 1510 professor legum ac canonici ved Rostock universitet, jf. Landesbibliothek Mecklenburg-Vorpommern (www-db.lbm.v.de). Tanderup & Ebbesen 1979, s. 10.

⁴ I Slesvig lod Paulus Cypræus, der også havde beskrevet Jellinganlæggene, dog udføre flere udgravninger af bronzealderhøje i årene 1554-88, som publiceredes i *Annales episcoporum Slesvigensium* i 1634, mens genstandene indgik i hans samling. Tanderup & Ebbesen 1979, s. 10; Hansen 1902, s. 478.

gravet i højene og fundet skeletter og askekrugker. I den forbindelse er det interessant, at Huitfeldt med henvisning til højene er inde på, at man i begyndelsen begravede de døde ubrændte og først senere begyndte på brandgrave svarende til skiftet i yngre bronzealder – ældre halvdel af første årtusinde f. Kr. Det er første gang man ser et tilløb til at opdele oldtiden ud fra iagttagelser af de materielle levn.⁵

Bemærkelsesværdigt er det også, at Huitfeldt som en af de første udtrykker skepsis over for, at højene skulle være lavet af oldtidens kæmper. Andre af Huitfeldts tolkninger levede mindre fortjenstfuld videre, således tolkningen, at nogle dysser var hedske altre.

I 1600-tallet stiger antallet af oplysninger om udgravninger sandsynligvis i takt med interessen for historien indoptages i dannelsesbegrebet og inspireret af fundet af det store guldhorn fra Gallehus i 1639. Fundet blev publiceret bemærkelsesværdigt hurtigt selv efter dagens standard i *De aureo cornu* i 1641 af den førende skikkelse inden for 1600-tallets antikvariske forskning Ole Worm (1588-1654). Publikationen er stadig vores vigtigste kilde til det nu forsvundne guldhorn, selv om Worm opfatter hornet som en krigsbasun fra Frode Fredegods tid, og i billederne ser han en allegori over laster og dyder samt krig og fred!⁶ Ole Worms væsentligste forskning ligger inden for runologien, men i første bind af sit hovedværk *Monumenta Danica* fra 1643 forsøger han at klassificere fortidsminderne: gravhøje, offersteder eller altre, stensætninger og stenkredse. Tolkningerne er primært baseret på skriftlige kilder og værker, men grundlaget for

⁵ I forordet til Snorres *Heimskringla* antydes en tilsvarende opdeling i en brænde-old og en høj-old, dog i bagvendt rækkefølge. Tanderup & Ebbesen 1979, s. 11.

⁶ Tanderup & Ebbesen 1979, s. 13.

Monumenta er de kongeligt forordnede præsteindberetninger til Ole Worm i 1620'erne, hvor landets sognepræster fra centralt hold blev afkrævet en række oplysninger om fortidsminderne i deres sogne. Herved skabtes for første gang et landsdækkende overblik over fortidsminderne, og herfra har vi beskrivelser af nu forsvundne fortidsminder som Juulskovkorset og runestenen fra Aunslev.⁷

Et andet resultat af, at den antikvariske interesse indgik i dannelsesbegrebet, var etableringen af private samlinger ofte en slags raritetskabinetter, der dog som regel omfattede en eller flere oldsager. Den kendteste af samlingerne var Ole Worms kendt som *Museum Wormianum*. I samlingen, som senere indgik i det kongelige raritetskabinet Kunstammeret, var der omkring 50 oldsager, hovedsagelig sten- og flintøkser, men også flere bronzegenstande og urner, hvoraf Worm selv havde udgravet en. Ole Worms arbejde efterfulgtes i de næste mere end 100 år af en lang række lærde afhandlinger og samlinger. Fælles for dem var, at det i større eller mindre grad var sværmeriet for oldtiden snarere end systematisk behandling af kulturhistoriske spørgsmål, der var drivkraften.⁸

I det følgende vil særskilt blive omtalt et par fynske antikvarer, hvis arbejder er af en kvalitet, der gør, at de endnu har en vis værdi set med nutidens øjne. Den ældste er Matthias Henriksen Schacht (1660-1700) latinskolelærer først i Visby på Gotland 1682 og efter den svenske erobring i Kerteminde frem til sin død. Til Kerteminde kom han i 1686 via gymnasiet i Odense, hvor han i tre år kunne dele sine antikvariske interesser med Thomas Bircherod (jf. Bøggild Johannsens bidrag). Dennes

⁷ *Præsteindberetninger til Ole Worm*.

⁸ Henriksen 2001, s. 25.

ældre bror, Jens, havde han formentlig allerede truffet på Regensen i København i 1678 under studierne. De efterfulgtes af ophold ved en række tyske universiteter herunder Leipzig og Jena, hvor under han skabte sig en stor seddelsamling med uddrag af og henvisninger til lærde værker.⁹

Schachts interesser var mangesidige, men han er idag først og fremmest kendt for sin *Musicus Danicus* – Europas første musikerleksikon.¹⁰ Det antikvariske arbejde kendes fra hans artikel i tidsskriftet *Nova Litteraria Maris Baltici et Septentrionis* (november 1700), der udkom posthumt og samtidig var en salgsannonce for genstandene i hans museum (jf. fig. 1). Oldsagerne skaffede Schacht fra bønderne på Østfyn. Således en bronzenål fra en nedpløjet høj i Drigstrup og i september 1687 en anden nål udgravet ved Dræby, at dømme ud fra tegningen i Schachts artikel formodentlig en fibula. Selve urnen og resten af indholdet var imidlertid købt af en holstensk købmand. Samlingen indeholdt også flere stenøkser, som han korrekt identificerer ikke som tordenkiler, men som redskaber fra ”før fremstilling og behandling af jern blev opfundet”!¹¹ Det væsentligste fund er en intakt ”offerkniv” af bronze fra Ellinge. På bladet tyder Schacht en runeindskrift (?), som han under henvisning til en række lærte værker læser ”fyf thorur blota”. Altså en offerkniv til brug ved ofre til Thor, hvilket falder helt i tråd tolkningen af nogle dysser som andre og tilhørende knive som offervåben snarere end redskaber. Hvad det er, Schacht har set på bladet af dette bronzealdervåben og tolket som runer, får stå hen i det uvisse.

⁹ Madsen 1987, s. 13.

¹⁰ Madsen 1987, s. 11.

¹¹ Madsen 1987, s. 29. Retstavning er her og efterfølgende moderniseret.

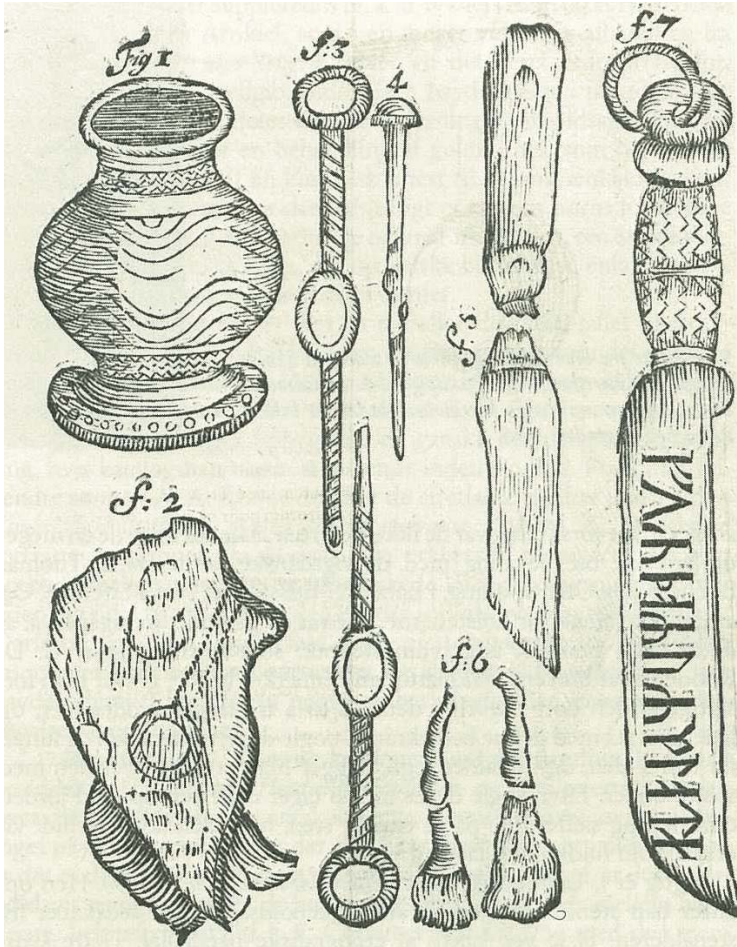

Fig. 1. Planche fra Schachts artikel. På planchen er fig. 1 en fri fortolkning af skårene fra bronzealderurnen, hvor det karakteristiske zigzag mønster dog lader sig erkende. Fig. 2-6 er indholdet af urnen, mens fig. 7 er "offerkniven med runer". Efter Tanderup & Ebbesen 1979.

Han nåede også at gennemføre den første arkæologiske udgravning på Fyn, hvis resultater vi kender i dag. Anledningen var et besøg på herregården Hellerup, hvor han under en spadseretur med godsejeren ”stødte på en hedningegravplads, der tiltalte mig på grund af højenes vidunderlige beliggenhed”. Gravpladsen bestod af en gruppe på ni høje med den største placeret i midten og udmærket ved en tredobbelt stenkrans. Udgravningen af denne ”fornemste” høj foregik ved hjælp af godsejerens bønder, der i Schachts fravær nærmere foretog en destruktion end udgravning af oldsagerne. Han fik dog bjerget en stor, riflet urne af gult ler, en bronzeplade og to redskaber, som Schacht mente var et krøllejern (?), samt en hårnål og en offerkniv.¹² Anlægget blev efterundersøgt ved Odense Bys Museer i 1944 og 1990. Det lykkedes her at bekræfte Schachts iagttagelser af den flerdobbelte stenkrans, men fem ud af oprindelig ni høje var sporløst forsvundet, og anlægget oprindelige udseende er således kun kendt gennem Schachts beskrivelse.¹³

Med hensyn til udgravningsteknik og registrering blev han overgået af sin lidt yngre samtidige Christian Broder Bircherod (1672-1729). Han blev student fra Odense Katedralskole 1692 og i 1696 lærer ved skolen samme år, som han tog baccalaureusgraden. Fra 1697 frem til sin død var sognepræst i Særslev. I modsætning til sine ældre brødre Jens og Thomas Bircherod henholdsvis professor ved universitetet i København og rektor for Odense Katedralskole, der blev kendte for deres antikvariske interesser, forblev Christian Bircherods arbejde ubemærket, indtil han i forbindelse udgivelsen af dansk arkæologis forhistorie ud-

¹² Andresen 1999, s. 16.

¹³ Sognebeskrivelsesnr. 090608-6 i Det Kulturhistoriske Centralregister. Odense Bys Museer j. nr. OBM 9233.

nævntes til forfatter af den første egentlige udgravningsberetning herhjemme.¹⁴

Der er tale om et manuskript ”Om nogle gamle Gravhøje, som ere fundne i Fyen”, med indledningen: ”In Nomine Jesu. Anno 1704 d. 19. 20. 21. Octobr. lod jeg grafve udi tvende gl. Begravels-Steder ved Steensbye udi Skambye-Sogn”.¹⁵ Manuskriptet, der omhandler Bircherods udgravning af tre storstensgrave, består af tre dele, hvoraf det første er en diskussion af, hvorfor der er så mange stengrave på Sandvodsmarken ved Stensby. Derefter følger udgravningsberetningerne for to gravhøje ved Stensby og endelig udgravningsberetningen for Hunnehøj ved Særslev. Beretningerne er hver opdelt i to afsnit om henholdsvis gravens udformning og om fundene. Den høje kvalitet af disse beskrivelser, som ikke blev overgået før Worsaaes udgravninger mere end 100 år senere, hænger formentlig først og fremmest sammen med, at Bircherod selv udgravede en del af gravkammeret, tegnede og beskrev anlægget, og formentlig – at dømme ud fra mængden af oplysninger – tog notater under arbejdet!

Beretningen, der ledsages af Bircherods skitser, omfatter beskrivelse af udgravningens forløb, kammerets enkelte sten, fylden i kammeret, undergrunden under dyssen såvel som en rotterede mellem stenene, der sammen med diverse padder af-færdiges som ”moderne”. Til gengæld undrer han sig over inde i højen at finde en dysse magen til dem, han kan se stå frit på marken andre steder! Fundenes placering i graven og bevarings-tilstand beskrives, ligesom indholdet af en urne fra kammeret. Derimod beskriver han ikke deres mål eller udseende, og man

¹⁴ Tanderup & Ebbesen 1979, s. 7.

¹⁵ KB, Ny kgl. samling 202, 4°. Gengivet i Tanderup & Ebbesen 1979, s. 72-89.

må formode, at han har haft i sinde af tegne fundene. Flere af Bircherods iagttagelser kan uden videre jævnføres med det der i dag vides om højenes opbygning som f.eks. gulvlaget af hvidbrændt flint. En undersøgelse i forbindelse med vejanlæg viste ikke spor af Bircherods undersøgelser, men højene er i dag også stærkt beskadiget.¹⁶ Således er Bircherods manuskript i dag en enestående mulighed for at få et indtryk af de oprindelige anlæg (se fig. 2-3).

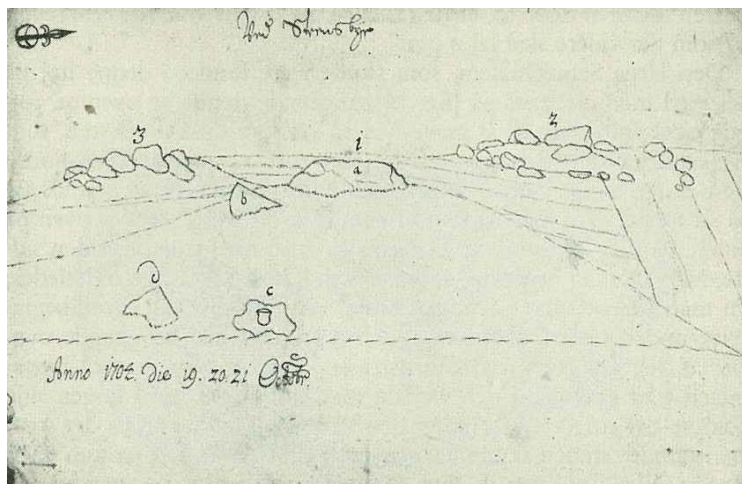

Fig. 2. Oversigtstegning af Christian Bircherod med den først udgravede høj markeret med "1". "a" er dækstenen, mens "c" markerer fundet af en yngre urnebegravelse, som gav anledning til udgravningen. Efter Tanderup & Ebbesen 1979.

¹⁶ Sognebeskrivelsesnr. 080610-18 i Det Kulturhistoriske Centralregister. Odense Bys Museer j. nr. OBM 7924.

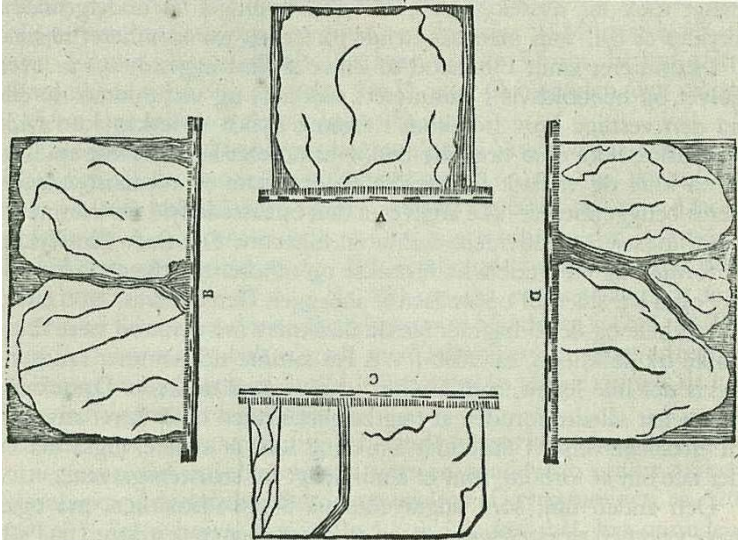

Fig. 3. Tegning af Christian Bircherod fra samme høj her med gengivelse af kammerets fire vægge. Efter Tanderup & Ebbesen 1979.

Beskrivelserne er hos Bircherod stort set rensset for ”spekulationer”, der reserveres til den indledende diskussion! Af denne synes det at fremgå, at Bircherod har hentet sine væsentligste forudsætninger for tolkningen af fortidsminderne fra Huitfeldt, men synes ukendt med yngre værker, hvilket er overraskende i betragtning af, at begge hans brødre også var antikvarer og kendte Matthias Schacht. Således opfatter han højene som bygget af kæmper og angiver ligets længde i Hunnehøjgraven til 2,4 m. I diskussionen indgår beskrivelsen af den lokale overtro omkring højene, som Bircherod dog forholder skeptisk over for om end ikke helt afviser. Mens Bircherod således på den ene side tolker fundene ud fra den overleverede tradition, er hans afvisning af det store antal høje på Sandvodsmarken som resultatet af

ét stort slag på stedet klar og koncis. Præcis som J. J. A. Worsaae 140 år senere påpeger han, at hvis gravhøjene skulle være samtidige, måtte man formode, at gravformerne i dem var ens. Da det ikke forholder sig sådan, hvilket han påviser ved udgravningen af to høje sammesteds, må forklaringen være en anden. Han foreslår selv, at stedet er et centralt helligsted – jf. Huitfeldts tolkning af nogle dysser som altre – og argumenterer herfor med en vidtløftig tolkning af stednavne og lokale folkeeventyr.

Fundene fra udgravningerne indgik senere i Thomas Bircherods samling, hvor også Schachts oldsager endte. Han var som nævnt også antikvar og indsamlede oldsager.¹⁷ Ved sin død arbejdede han på et værk om stenoldsager, men er ellers mere kendt for udgivelsen af det første videnskabelige værk om danske middelaldermønter *Specimen antiquæ rei monetariæ Danorum* i 1701. Efter midten af 1700-tallet fortaber genstandenes videre skæbne sig, og samlingen kendes kun fra enkelte bevarede plancher til det ufuldførte værk om stenoldsager, hvoraf nogle antagelig stammer fra broderens udgravninger. Af plancherne fremgår det, at Thomas Bircherod skelnede mellem økser og dolke og formentlig også mellem slebne økser med skafthul og almindelige økser (jf. fig. 4-5).¹⁸

¹⁷ Tanderup & Ebbesen 1979, s. 25.

¹⁸ Plancherne blev i mange år anset for forsvundet, men er senere blevet genfundet indføjet i P. F. Suhms eksemplar af *Monumenta et Inscriptiones Othoniensis*. Tanderup & Ebbesen 1979, s. 70.

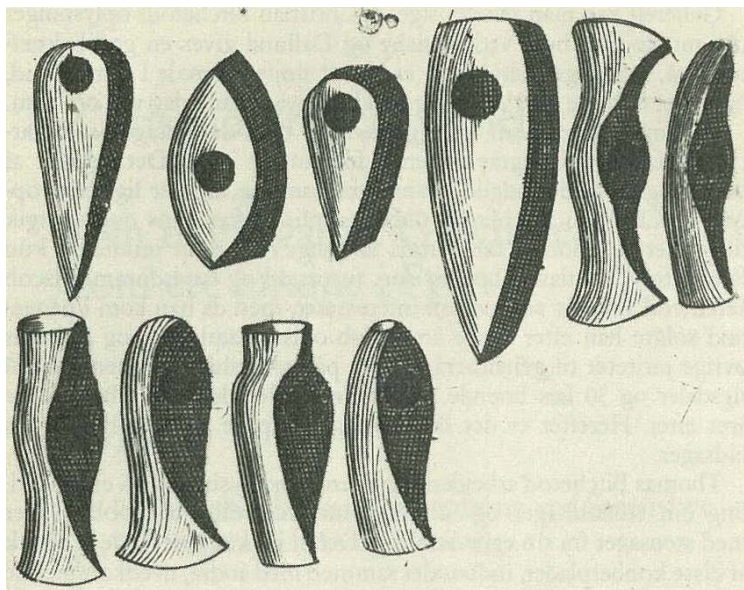

Fig. 4. Planche fra Thomas Bircherods aldrig fuldførte værk om stenoldsager. Her slebne økser med skafthul. Efter Tanderup & Ebbesen 1979.

På baggrund af deres samlede indsats må Fyn i begyndelsen af 1700-tallet betegnes som førende inden for arkæologien herhjemme, men manglende publicering og kontinuitet i det antikvariske arbejde gjorde som så mange andre steder, at indvundne erfaringer ikke kunne udnyttes. Den til tider forbavsende blanding af skarpe iagttagelser og tilløb til systematisk beskrivelse overfor en ukritisk accept af myter og folkeeventyr præger det antikvariske arbejde frem til og med den begyndende professionalisering i 1800-tallet. Endnu her kan et af Oldsagskommissionens medlemmer i *Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkeligste Perioder* (1813) på én gang beskrive landets ældste

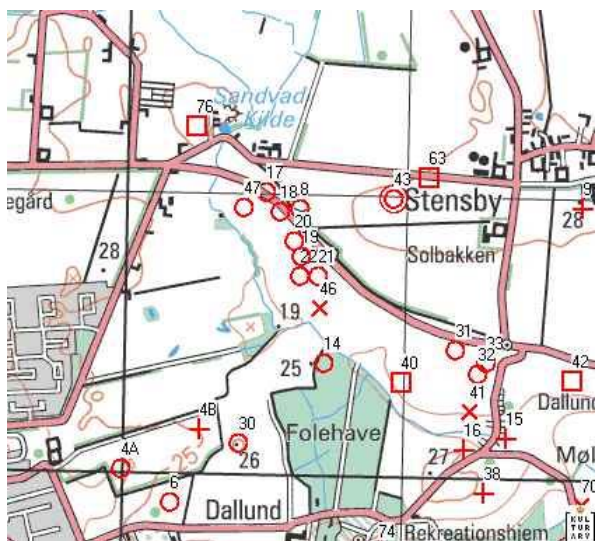

Fig. 5. Bircherods højgruppe ved Stensby markeret ved (røde) cirkler, som den fremstår på Det Kulturhistoriske Centralregisters kort. Den udgravede høj er antagelig nr. 18. Beskrivelsen henviser stadig til Bircherods oprindelige optegnelser. Efter DKC (www.dkonline.dk).

indbyggere som titaner og giganter samtidig med, at oldtiden inddeles i tre perioder: sten-, kobber- og jernalder! Forfatteren var L. S. Vedel Simonsen (1780-1858) og afhandlingen fik i øvrigt universitetets sølvmedalje.¹⁹

Oldsagskommissionen eller ”Kongelig Commission til Oldsagers Opbevaring” kom til at betyde et vendepunkt i det antikvariske arbejde. En af initiativtagerne var den fynske bonde-søn, bibliotekaren ved universitetsbiblioteket i København Rasmus Nyerup (1759-1829). I 1805 foretog han en antikvarisk vandretur på Fyn, hvor han med stigende bekymring så, hvordan

¹⁹ Tanderup & Ebbesen 1979, s. 43.

bl.a. udskiftningen med dens ændrede arealanvendelse truede de fortidsminder, der var bevaret i det gamle dyrkningsfællesskab.²⁰ I 1806 tog han initiativet til oprettelsen af en oldsagssamling ved biblioteket med henblik på oprettelsen af et professorat i nordisk arkæologi, samt at samlingen skulle danne grundlag for et nationalmuseum.²¹ I 1807 udsendte han ”Anmodning til til Ejere af nordiske Oldsager”, hvor opfordrede ejerne til at indsende oldsager, der ellers ville kunne forsvinde i forbindelse med dødsfald eller andet. For ligesom botanikerne behøver planter, behøver arkæologerne oldsager!

22. maj 1807 nedsattes ”Kongelig Commission til Oldsagers Opbevaring”, og dens første arbejdsopgaver blev modtagelse af indsendte oldsager og gennemførelse en ny række præsteindberetninger om fortidsminder i sognene.²² Endvidere skulle den stille forslag til oprettelse af et nationalmuseum, forslag til fredninger af fortidsminder fra oldtid og middelalder samt forslag til, hvordan almuens bedst kan oplyses om oldsagernes betydning. 1812 tog kommissionen initiativ til det første arkæologisk-historiske specialtidsskrift herhjemme *Antiqvariske Annaler* i dag *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, og i 1819 åbnedes samlingen, det senere Nationalmuseum, for offentligheden.

Det fremgår af ovenstående beskrivelse, at kommissionens vigtigste arbejde lå i oprettelsen af en central institution for

²⁰ Antikvarisk-topografiske fodture var en yndet beskæftigelse for periodens kulturelle elite og en litterær genre. Således findes der beskrivelser fra både Molbechs, Oehlenschlägers og sømænd H. C. Andersens hånd om emnet.

²¹ Rasmus Nyerup, ”Oversyn over Fædernelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som samme kan tænkes opstillede i et tilkommende National-Museum”, jf. Hermansen 1960, s. 7.

²² Præsteindberetningerne er udgivet af Chr. Adamsen og V. Jensen: *Danske præsters indberetninger*.

indsamling, bevaring og formidling af oldsager og fortidsminder. Det var dette arbejde med systematisering af oldsagerne, som i 1820'erne gav kommissionens sekretær C. J. Thomsen (1788-1865) grundlaget for den første syntese over oldtiden alene ud fra materielle levn: inddelingen af oldtiden i sten-, bronze- og jernalder. Derimod lå initiativet til udgravninger fortsat uden for København – med Nyerups ord ”Mens man med iver grov i Provinserne, grublede man i København”.²³ De afspejlede nok så meget skismaet mellem en arkæologi med basis på institutionen Københavns Universitet og med en forskningstradition hvilende på skriftlige kilder over for en empirisk tilgangsvinkel ude i landet baseret på enkeltpersoners iagttagelser ved udgravningsarbejde. Der kom først skred i sagerne fra slutningen af 1830'erne med J. J. A. Worsaae (1821-85), der også underviste på universitetet, og hvis udgravninger satte nye standarder for udgravning og ikke mindst videnskabelig fortolkning af fundene. Men han kom også fra Jylland!²⁴

Periodens betydeligste antikvar på Fyn L. S. Vedel Simonson tilhørte den københavnske skole. Han havde oprindelig læst medicin, men under indtryk af Henrik Steffens forelæsninger, som indledte romantikken herhjemme, skiftede han til historiestudiet, hvor hans største indsats ligger. Han foranstaltede dog også enkelte udgravninger. Således i juli 1806, hvor han på Dallund indledte sit livslange venskab med historikeren og bibliotekaren senere lederen ved Det Kongelige Bibliotek Erich Christian Werlauff (1781-1871). Det fejrede de ved sammen med Skambypræsten Fr. Bagger Zeuthen, en svoger til Steffens, at overvære udgravningen af en stor sten på Rævehøj, Glavendrup

²³ Tanderup & Ebbesen 1979, s. 52.

²⁴ Tanderup & Ebbesen 1979, s. 45 ff. og 50.

Mark. Det viste sig stenen bar en runeindskrift – Danmarks længste, og det blev Vedel Simonsen, der foretog en første tydning af den 200 runer lange Glavendrup-indskrift.²⁵ Året efter ansattes han på universitetsbiblioteket hos Nyerup på samme tid, som denne sammen med bl.a. Werlauff indtrådte i Oldsagskommissionen. Samme år indledte Vedel Simonsen en antikvarisk rejse for Kommissionen til de fynske købstæder for at registrere dokumenter og manuskripter i arkiver og hos private. På rejsen indsamlede han 500 ”antiquiteter” og over 1000 pergamentbreve foruden historiske manuskripter. Der aflagdes månedlige beretninger til Kommissionen delvist publiceret i *Antikvariske Annaler*.²⁶ Selvom størstedelen af Vedel Simonsens virke kom til at foregå med Elvedgård som basis, samarbejdede han tæt med Oldsagssamlingen, hvortil han i stor stil indsamlede oldsager fra andre. Han er det første eksempel på den nye tids antikvarer, der samarbejder med en central museumsinstitution.

I forbindelse med Vedel Simonsen skal nævnes hans samtidige ”Den hvide Doktor”(1789-1883), hvis borgerlige navn var A. F. Lassen.²⁷ Han var først og fremmest passioneret samlere, og først sent i livet donerede han mod en pension og en fortjenstmedalje sin privatsamling – knap 20.000 oldsager – til Odense Bys Museer. I modsætning til Vedel Simonsen fandt Doktoren det unødvendigt at registrere oldsagernes proveniens, hvilket ligesom hans hobby med selv at tildanne eller omforme stenredskaber efter sit eget hoved placerer ham på linie med en række andre samtidige fynske samlere, men uden for de egentlige antikvarers rækker.²⁸

²⁵ Jacobsen 1962, s. 43.

²⁶ *Antikvariske Annaler*, 2 (1815), s. 328-56; Jacobsen 1962, s. 52.

²⁷ Oxenvad 1971, s. 257.

²⁸ En liste over herregårdssamlinger på Fyn findes i Poulsen 2001, s. 99-102.

Varetagelsen af det antikvariske arbejde gik ellers mod professionalisering og centralisering først med Oldsagssamlingen, men fra midten af 1800-tallet i stigende omfang på nyoprettede lokale museer. Dog fortsatte privatpersoner med at levere væsentlige antikvariske bidrag inden for arkæologien – på Fyn fornemt repræsenteret ved kammerherre N. F. B. Sehested til Broholms (1813-82) udgravninger af bl.a. gravpladsen Møllegårdsmarken ved Gudme²⁹ og apoteker P. Helweg Mikkelsens (1876-1940) udgravning af Ladbyskibet og såmænd Blidegngraven.³⁰

LITTERATUR

Andresen, J. Kjærgaard, ”Foregangsmand”, *Skalk* 1999:5, s. 15-17

Andresen, J. Kjærgaard, ”Amatørarkæologer i Danmark”, *Kuml*, 2001, s. 159-186

Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807, 5 bd., red. Christian Adamsen & Vivi Jensen med Christian Liebing, Højbjerg 1995-2003

Hansen, P., *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, København 1902. Her efter ”Projekt Runeberg” (<http://runeberg.org>)

Henriksen, M. B., ”Var Fyns første amatørarkæolog kvinde?”, *Arkeologi For Alle*, 2001:4, s. 22-32

Hermansen, V., *Tredelingen og Odense*, Odense 1960

²⁹ Hans private museum på Broholm fra 1878 med ca. 60.000 oldsager overdroges i 1999 til Svendborg og Omegns Museum, der er efter en omfattende renovering har skabt mulighed for adgang for grupper til det originale museum. Thomsen 2000, s. 99.

³⁰ Andresen 2001, s. 165; Mikkelsen 1938.

- Jacobsen, H. H., *Historikeren Vedel Simonsen til Elvedgård 1780-1858*, Odense 1962
- Madsen, H., ”Matthias Henriksen Schacht og hans lille museum”, *Cartha*, 1987, s. 11-31
- Mikkelsen, P. Helweg, *Blidegn-Graven. Et af mine interessanteste Fund*, Esbjerg 1938
- Oxenvad, N., ”Den hvide Doktor”, *Fynske Minder*, 1971, s. 257-276
- Poulsen, K. Løkkegaard, ”Oldsagssamlinger på danske herregårde”, *Kuml*, 2001, s. 71-110
- Præsteindberetninger til Ole Worm*, red. Frank Jørgensen, 2 bd., Landbohistorisk Selskab 1970-74
- Tanderup, R. & K. Ebbesen, *Forhistoriens historie*, Højbjerg 1979
- Thomsen, P. O., ”En mand og hans museum”, *Årbog for Svendborg og Omegns Museum*, 2000, s. 87-99

”Sagas yndede og trofast hengivne Søn”

– om Lauritz Schebye Vedel Simonsen til Elvedgård,
1780–1858

Niels Henrik Holmqvist-Larsen

Illustrationsliste

- Forside Kobberstik af Alexander de Lode, fra Erich Pontoppidan & Hans de Hofman, *Den Danske Atlas*, bd. 3, København 1767. KglBibl.
- S. xvii Rasmus Nyerup. Kobberstik.
- S. 28 Titelblad fra Jens og Jacob Jacobsen Bircherods *Monumenta et Inscriptiones*.
- S. 29 Jacob Jensen Bircherod. Kobberstik.
- S. 30 Fig. 3: Epitafium over Jens Bircherod og hustru.
Fig. 4: Knud den Helliges helgenskrin efter *Monumenta et Inscriptiones*.
- S. 31 Odense Domkirkes helgenskrin for Knud den Hellige og Benedikt. Revideret gengivelse 1694.
- S. 32 Vægmonument for Kong Hans.
- S. 33 Kirkekiste fra o. 1350 efter *Monumenta et Inscriptiones*.
- S. 34 Anevåbner for dronning Christine. Tegning efter *Monumenta et Inscriptiones*.
- S. 35 Anevåbner for dronning Christine. Kobberstik efter *Monumenta et Inscriptiones*.
- S. 47 Prospekt af Odense, pennetegning af Cornelius Hamsfort.
- S. 48 Biskop foran prospekt af Odense, pennetegning af Cornelius Hamsfort.
- S. 50 Biskop Karl Rønnow foran prospekt af Odense, pennetegning af Cornelius Hamsfort.
- S. 58 Planche fra 1700 med arkæologiske genstande.
- S. 61 Tegning udført af Christian Bircherod.
- S. 62 Tegning udført af Christian Bircherod.
- S. 64 Planche med økser efter Thomas Bircherod.
- S. 65 Kort med markering af Stensbyudgravningen.

Liste over bidragydere

Birgitte Bøggild Johannsen, f. 1948, kunsthistoriker, mag.art., redaktør ved Nationalmuseets værk, Danmarks Kirker; censor i faget kunsthistorie ved universiteterne i København og Aarhus

Jakob Tue Christensen, f. 1960, middelalderarkæolog, cand. mag., museumsinspektør ved Odense Bys Museer.

Niels Henrik Holmqvist-Larsen, f. 1952, historiker, cand.phil, fuldmægtig i Beskæftigelsesministeriet.

Janus Møller Jensen, f. 1974, historiker, ph.d. fra Syddansk Universitet fra 2005 på afhandlingen *Denmark and the Crusades, 1400-1650*.

Tore Nyberg, f. 1931, fil.dr., teol.dr.hc., lektor emer. i middelalderens historie, disputats fra Lund 1965 om birgittinske klostergrundlæggelser i Europa.

Indeks